

ચાર પ્રકારની ચિંતા

૨. કામચિંતા

કામચિંતા મધ્યમ એટલે ? :- ચાર ચિંતામાં બીજા નંબરે વિષયચિંતા-કામચિંતા કહી. એમાં ઈન્દ્રિયોના વિષયના સુખની ચિંતા, કાળજી આવે. આ ચિંતા કરનારાને મધ્યમ કહ્યા; તેનો અર્થ એ નથી કે આત્મચિંતાવાળા વધુ સારા અને વિષય ચિંતાવાળા થોડા ઓછા સારા. એવું નથી, કેમ કે વિષયચિંતા તો એક ભવનું ફળ છે, અને ભવપાર નહિ પણ ભવવૃદ્ધિ કરનારી છે. એવું નથી કે આત્મચિંતા જલદી મોક્ષે પહોંચાડે, અને કામચિંતા ધીમે ધીમે. ના, કામચિંતા તો મોક્ષને પ્રતિકૂળ છે.

તો પછી પ્રશ્ન થાય છે કે એને મધ્યમ કેમ કહી ?

ઉત્તર એ છે કે અધમ એવી અર્થચિંતા કરતાં એ જરા ઓછી ભયંકર છે માટે એને મધ્યમ કહી.

બાકી, મોક્ષમાર્ગને તો કામચિંતા રૂંધનારી છે, અર્થચિંતા કરતાં જરા ઓછી રૂંધનારી, એટલે ભયંકર તો છે જ.

જે આત્માઓ વિષયસુખોના ગુલામ બની એની ચિંતામાં અટવાઈ જાય છે, એ બિચારાને આત્મચિંતા મોંઘી થઈ પડે છે, અને આત્મચિંતાના જો વાંધા તો પછી આત્મહિતકર મોક્ષ માર્ગ તરફ એ કેમ વળે ?

ઈન્દ્રિયોને જ ખુશ કરવાની વલવલતા ચીજ જ એવી છે કે માણસને આત્મહિત સાંભળવા તરફ ગળિયો બનાવી દે છે. અનાદિના એના અભ્યાસ છે ને ? એટલે આત્માના જાણે સ્વભાવમાં વિષય સુખની લાલસા વણાઈ ગઈ છે. ત્યારે, આત્મહિત કંઈક પણ સાધવું હોય તો વિષયલાલસાને અંશે પણ આંચકો લગાડવો પડે છે. કમમાં કમ એના તરફ ઘૂણા, સૂગ ઊભી કરવી જોઈએ છે. વિષયોના

ખેંચાણમાં ઊભી થતી સ્વાત્માની નિર્ભળતાનો ખ્યાલ અને ખેદ જગાડવો જરૂરી છે. પરંતુ જ્યાં એટલું પણ નથી અને દીવા પાછળ પતંગિયાની જેમ મનગમતા વિષયોના સુખ પાછળ ભમવાનું છે ત્યાં મોક્ષમાર્ગના પહેલો પ્રકાર સમ્યગ્દર્શન તરફ પણ દષ્ટિ સરખી ક્યાંથી જાય ?

ચકવર્તીનું સ્ત્રી રત્ન એટલે કે મુખ્ય પટરાણી મરીને છઠ્ઠી નરકે જાય છે. કયા વાંકે ? વિષય સુખની કારમી ઘેલછાના વાંક પર. પુણ્ય જોરદાર છે. ભરપૂર સુખસામગ્રી મળી છે તે પણ ભારે ઠકરાઈ સાથે ! બસ, ઈન્દ્રિયોને એમાં ચકચૂર રાખવા ઉપર આગામી નરક દુઃખોનાં આંધણ મુકાય છે !

વાસુદેવો પૂર્વે ધર્મ કરી પુણ્ય લઈને આવ્યા છે. પરંતુ સાથે વિષય સુખોની લાલસાનાં બીજ એવાં દંઢ વાવીને આવ્યા છે કે અહીં ચિત્ત એમાં લયલીન બને છે. પરિણામ શું ? તો કે જાઓ નરકમાં. ત્રિપૃષ્ઠ વાસુદેવને શ્રેયાંસનાથ ભગવાન પણ ભેટ્યા હતા, છતાં આત્મચિંતા પ્રબળ ન બની, કામ ચિંતા બળવાન રહી. પૂર્વભવમાં ઊંધા વેતરણ અને વિષયની ગૃહિ અહીં ચાલી આવી અને કામચિંતા પ્રધાન બનતાં એણે એમને નરક તરફ ઘસડ્યા !

મમ્મણ શેઠ શાના ઉપર ભૂલ્યો ? કામચિંતા પર. પૂર્વભવે સિંહ કેસરિયો લાડવો મહારાજને વહોરાવ્યા પછી એનો રસ જાગ્યો ! બસ, એના પર પૂર્વો-પાર્જિત પુણ્યના કૂચા કર્યા ! એને પાપાનુબંધી બનાવી દીધું. મમ્મણના ભવે પુણ્યના વિપાક પર કાળી લેશ્યામાં ચઢ્યો. મરીને ઘોર સાતમી નરકે ગયો. મૂળ કામચિંતાએ દાટ વાળ્યો !

એક ખરાબ લાગણીમાંથી બીજી ભયંકર લાગણીઓ :-

મમ્મણના દષ્ટાન્તમાં જોવા જેવું છે કે મૂળ એને અર્થનો લોભ નહોતો જાગ્યો કે 'હાય મારી મિલકત ગઈ !' પરંતુ જીભડીનો ચટાકો લાગ્યો હતો. સુંદર ખાવાની વસ્તુનો ટેસ ઊભો થયો હતો, પરંતુ એમાંથી મમ્મણના ભવમાં અર્થનો લોભ લાગ્યો ! મધ્યમ એવી કામચિંતામાંથી અધમ એવી અર્થચિંતામાં ઘસડાયો ! સાક્ષાત્ એણે

સાતમી નરક દેખાડી. આ સૂચવે છે કે :

એકાદ પણ રસમય કરેલી ખરાબ લાગણીમાંથી આગળ જતાં બીજી અનેક વધુ ભયંકર લાગણીઓ ઊભી થાય છે. માટે જ ખરાબ લાગણીને રસમય કરતાં બહુ વિચાર કરજો. આત્મા અને કર્મનું સાયન્સ વિચિત્ર છે, ઝીણું છે, અનેક જટિલ આંટી-ઘૂંટીવાળું છે.

(૧) આત્મામાં કેવા કેવા ભાવો છૂપી રીતે ચાલતા હોય છે, એની સામાન્ય બુદ્ધિથી ખબર નથી પડતી. એમ,

(૨) કર્મ ક્યારે કેવા બાહ્ય અને અભ્યન્તર વિપાક લાવી મૂકે એ કળવું મુશ્કેલ પડે છે,

એટલે દેખીતો એક ખરાબ લાગણીનો ભાવ હોય, પરંતુ ગર્ભિત કોઈ બીજા ભાવો કામ કરી રહ્યા હોય, એ સંભવિત છે. એ પછી અવસર આવી લાગતાં મોટા રૂપમાં ફૂટી નીકળે ત્યારે આશ્ચર્ય થાય કે ‘આ ક્યાંથી ?’ પણ કારણ વિના કાર્ય બને નહિ, તેથી સમજવું જ રહ્યું કે એનાં બીજ તો વવાઈ જ ગયાં હતાં.

બે સાવધાની :- એટલે જ આ સાવધાની બહુ રાખવાની છે કે પહેલાં તો ખરાબ લાગણી, ખરાબ ભાવને ઊઠવા જ ન દઈએ, ઊઠવા જતા હોય કે તરત એને રોકીએ; અને બીજા નંબરે એને રસમય રીતે તો ન જ સેવીએ, એને મહાલાવીએ નહિ જ, કેમ કે એમાં મોટો ભય છે કે એના પરિણામે નજીક યા દૂરના ભવિષ્યમાં અનેક બીજા ખરાબ લાગણીઓના ફણગા ફૂટી નીકળે !

મરીચિએ ચેલો કરવાના લોભમાં ઉત્સૂત્ર ભાષણ કર્યું. આ ખરાબ ભાવમાંથી પરિણામ એ આવ્યું કે પછીના ભવમાં કામસુખોની લગની ભારે જામી ! અને પાછળ મિથ્યાદષ્ટિ ત્રિદંડિકપણાના ભાવ જાગ્યા ! સંસારમાં પરિભ્રમણ વધી ગયું.

દુર્ભાવના કટુ પરિણામ :- સિંહને ત્રિપૃષ્ઠ વાસુદેવે ચીર્યો. સિંહ એની પ્રત્યે દુર્ભાવની લાગણીમાં ચઢે છે. આ લાગણી ઠેઠ મહાવીર પ્રભુના ભવ વખતે એ ખેડૂત થયો ત્યાં ઊભી થઈ. ગૌતમ મહારાજે

તો એને પ્રતિબોધ કરી દીધો. વૈરાગ્ય જગાડીને સાધુ બનાવી પ્રભુ પાસે લઈ આવ્યા. પરંતુ, પેલો સિંહના ભવે કરેલો દુર્ભાવ કેવો ખતરનાક કે જગત જેમના તરફ આકર્ષાઈ રહ્યું છે એવા મહાવીર પ્રભુ પ્રત્યે આનામાં ઘૃણા ઊભી કરી ! ‘આ ગુરુ ? નહિ જોઈએ મારે’ સાધુપણું મૂકી ભાગ્યો; એટલે કે જાગેલા વૈરાગ્યને ફેંકી દઈ રાગમૂઠ બન્યો, નિ:શંકપણે વ્રત-ભંગના અશુભ પરિણામ ઊભા કર્યા !

વિચારવા જેવું છે કે આજે કોઈની પ્રત્યે દ્રોહ-દુર્ભાવ રસથી કરીએ છીએ પરંતુ આગળ પર જો એ મહાપુરુષ થશે અને જગત એની તરફ આકર્ષાઈ મહાન ધર્મ પામી જતું હશે, છતાં એ વખતે કદાચ આપણે એને ભેટી પડ્યા તો આપણને તો આ ઊંડા ઘાલેલા દ્રોહ-દુર્ભાવના ફણરૂપે શું થશે ? વળી એ રસથી દ્રોહ-દુર્ભાવના સેવન પછી ભવિષ્યમાં બીજા ય કેટલી ખરાબ લાગણીઓ ઊભી થશે ?

દ્રૌપદીએ પૂર્વ ભવમાં બ્રાહ્મણીના અવતારે લોકમાં હલકી ન પડે માટે માનની લાગણીથી મુનિને કડવી તુંબડીનું શાક વહોરાવી દીધું. માન માણસને કેટલું મારે છે ! ‘હું હલકો પડું ? ભલે ભૂલ થઈ ગઈ છે, છતાં શું બીજાઓની દષ્ટિએ બુદ્ધમાં ખપવું ? ના, માટે આ પોલિસી કરો’ આવા ખરાબ ભાવમાં તણાય છે; અને પછી જરાક-શા માન ખાતર અધમ કાર્યવાહી કરે છે. એને પરલોકનો કોઈ વિચાર નથી રહેતો, કોઈ આત્મચિંતા નથી સ્ફુરતી, કે ‘આનાં ભયાનક પરિણામ કેવાં આવશે !’ દુર્ગતિનાં દુ:ખ તો ખરાં જ પણ સાથે અનેક ખરાબ લાગણીઓ અને દુષ્ટ ભાવોની પરંપરા ત્યાં ચાલવાની એ ખૂબ જ ભયંકર છે. બ્રાહ્મણીની એવી જ સ્થિતિ થઈ. અનેક ભવ ભટકી અનેક પાપ કર્યા ! છેવટે સાધ્વી થઈ ત્યાં પણ શરીર શુશ્રૂષામાં પડી !

ગુરુણીને અવગણી ઉદ્યાનમાં કાઉસ્સગ્ગ ધ્યાને રહેવા ગઈ ! અને વેશ્યાને પાંચ પુરુષથી ખેલાતી જોઈ દુષ્ટ વિચારમાં ચઢી કે ‘આ કેવું સરસ સુખ ! માટે મને પણ ભવાંતરે પાંચ પતિ હો’.

ચારિત્ર મળવા છતાં શરીરને સાફસૂફ રાખવા પખાળ-પખાળ

કરવું, ટાપટીપમાં પડવું. આ ક્યાંથી આવ્યું ? પૂર્વે ખરાબ લાગણી તો આ માનની અને માયાની કરેલી હતી; તો પછી આ ઠઠારા-મઠારાની ખરાબ લાગણી ક્યાંથી ફૂટી નીકળી ? કહો, એ પૂર્વની રસમય સેવેલી અધમવૃત્તિ સાથે બીજ પડી ગયાં હતાં, તે વિક્સતાં એ ઠેઠ કામભોગની ઈચ્છા અને પાંચ પતિનું નિયાણું કરવાની અધમ લાગણી સુધી પહોંચી ગઈ ! મુનિનો દ્રોહ કરવાની વૃત્તિએ વેર વાળ્યું.

મૈત્રી-કરુણા ભાવના દ્રોહ ચીજ એવી છે કે જીવને જબરદસ્ત પછાડ ખવડાવે છે ! અનેક બીજી પાપી લાગણીઓને ત્યાં નાચવાનું મળે છે ! માટે જ ધર્મનો ખપ હોય તો આ દ્રોહને દેશવટો દઈ ઘો. શાસ્ત્રો એટલા માટે મૈત્રી પર ભાર મૂકે છે કે મૈત્રી ભાવના ભાવતાં દ્રોહ નીકળી જાય; હૃદય નિઃશલ્ય અને સ્વચ્છ બનવા લાગે. પણ તે મૈત્રી આ, કે 'જીવો તો મારા મિત્ર છે, મારા બંધુ છે, એમનો દ્રોહ મારાથી કેમ કરાય ? એમનો દ્રોહ તે મારી જાતનો જ દ્રોહ છે. તે ન જ કરું.' એવું વારંવાર ભાવવાનું, અને પ્રસંગે-પ્રસંગે એનો અમલ કરવાનો.

ધ્યાન રાખજો મૈત્રી-કરુણા આદિ શુભ ભાવનાને શક્ય પ્રમાણમાં સક્રિય નહિ બનાવો તો એ બુંદીકોટાની ભાવના જેવી વાંઝણી ભાવના નીવડવા સંભવ છે. જીવ એના વિશ્વાસે રહેશે અને ઠગાશે ! કહે છે 'હું મૈત્રી ભાવના કરું છું' અને કોઈને થોડાકામમાં નથી આવતો, સગા ભાઈને ય નહિ, ઊલટું અબોલા છે, વિરોધ છે. જુઆરું છે, મારું તે મારું છે; તો એ મૈત્રી ભાવના કેવી ? કહે છે 'હું દુઃખીની કરુણા ચિંતવું છું, કે કેમ હું દુઃખીના દુઃખ ફેરું ?' પરંતુ મોકો આવે, બીજાની ભૂલ થાય ત્યારે એનો તિરસ્કાર કરે છે, એને ઉતારી પાડે છે ! તો પછી એ કરુણાભાવના કેવી ? 'બિચારો કર્મવશ છે, ભૂલ થઈ જાય. હું એને આશ્વાસન આપું. પ્રભુ ! એને સદ્બુદ્ધિ સૂઝો !' આવું કાંઈ વિચારવું નથી, ને કહે છે 'હું વિશ્વના જીવોની કરુણા ભાવના કરું છું !' ખરી વાત આ છે કે સાચો મિત્રભાવ, ને બંધુત્વની

લાગણી કેળવીને 'બીજાને કેમ હું કામ લાગું. કેમ વૈર-વિરોધને નામશેષ કરી નાખું' આ ઊભું કરવાનું છે. કરુણા ભાવના કરી કરીને ભોગ આપવાનું, ઉદાર બનવાનું, અને દુઃખી અને ભૂલ કરનાર પ્રત્યે હૈયું દયાભીનું કરવાનું છે, દ્વેષ, તુચ્છકાર નહિ. તો જ એ મૈત્રી-કરુણા ભાવના આત્મસ્પર્શી બની ગણાય.

મૈત્રીના મૂળમાં વૈરાગ્ય :- ત્યારે પ્રશ્ન થશે કે તો પછી એ ભાવના કરવા છતાં ફળ કેમ દેખાતું નથી ?

ઉત્તર એ છે કે એના મૂળમાં વૈરાગ્ય જોઈએ છે, વિષયતૃષ્ણા ઘટવી જોઈએ છે. અર્થ અને કામનો જો આંધળો રાગ છે, તો એ કોઈને ગમે તેટલા મિત્ર માનવા છતાં શું કામ એની પાછળ પોતાના અર્થ-કામ ફોગટ જતા કરે જ ? અર્થ-કામના જોરદાર રાગ આગળ મિત્રપણાના સ્નેહનું કાંઈ ચાલે નહિ. કાર્ય પેલા જબરા રાગનું જ થતું રહેવાનું. ઘર-કુટુંબમાં શું નથી જોતા કે બાપને કે ભાઈને ખાવાનો જો બહુ ચસકો હોય છે, તો સ્નેહાળ પણ દીકરો કે ભાઈ-બેનને મૂકીને ઊડાવે છે ? પોતાની વિષયલંપટતા અને ધનમૂર્ચા સહેજ પણ ઘટ્યા વિના મૈત્રીનું, સ્નેહનું કે કરુણાનું કાર્ય કરે જ શું કામ ? મહાકૃપણ બાપ, આમ સ્ત્રી કે દીકરા પર સ્નેહ દેખાડતો હોય છતાં એની કેટલીય માગણી કે જરૂરિયાતો પણ પોષતો નથી, અને કષ્ટભર્યા જીવનમાં એને ઘસડે છે. આ સ્નેહ, મૈત્રીનું શું મૂલ્ય ? એ તો જો મનને એમ હોય કે 'ભલે મારે પૈસા સાચવવાના, અને જાતે સુખ ભોગવવાનાં, પરંતુ એ એવી રીતે નહિ કે આ મારા સ્નેહપાત્ર ટળવળે. એમને સારી રીતે રાખવામાં ભલે ખર્ચ થઈ જાય, ભલે મારા સ્વાદ થોડા ઓછા થાય એની પરવા નહિ' આવું કાંઈ મનને હોય તો એ સ્નેહને સક્રિય બનાવી શકે. એનો અર્થ શું થયો ? એ જ કે થોડો પણ અર્થરાગ-વિષયરાગ ઘટાડો તો સ્નેહ સાચો દાખવી શકાય, મૈત્રી વસ્તુગત્યા બજાવી શકાય.

કરુણા ભાવનામાં ય એવું જ છે. જો અર્થ કામના આંધળા રાગ

અડીખમ ઊભા છે તો કરુણા નહિ બજાવી શકે. આજે દેખાય છે કે એવા ધનાઢ્યો દુઃખી સાધર્મિકનીય ભક્તિ તો શું પણ દયા ય કરતા નથી, ક્યાંથી કરે ? પોતાના વૈભવ અને રંગરાગ પર અથાગ લંપટતા છે. કોઈ કરે છે, તો તે થોડી, કેમ કે એને એ લંપટતા થોડી જ ઘટી છે. શું દુઃખી સગા ભાઈ-બેનનીય દયા ચૂકનારા આ દુનિયામાં નથી ? છે. હવે એ કદાચ કરુણા-ભાવના કરવાનો દાવો રાખતા હોય તો તેનું મૂલ્ય કેટલું ? એ કરુણા ભાવના હૈયું વલોવાઈને ઊભી થનારી કે પોપટ પાઠ રૂપ ?

આ સૂચવે છે મૈત્રી-કરુણા ભાવના પાછળ અર્થ-કામની લંપટતા અને કષાયો કંઈક પણ ઓછા હશે, તો એ વાસ્તવિક આકાર લઈ શકશે. કમમાં કમ એ લંપટતા અને કષાય દિલને ખટકતા હશે, તો પણ સાચી મૈત્રી ભાવના-કરુણા ભાવના કરી શકશે.

વિષય-કષાય કેમ ઘટે ?

એટલે મૂળમાં વિષય-કષાયની આંધળી પકડ ઓછી કરવાની જરૂર છે, અને એ

- (૧) જિનવચનની શ્રદ્ધાથી થાય,
- (૨) અનિત્ય-અશરણ વગેરે પદાર્થ વિચારવાથી બને;
- (૩) ઉત્તમ પુરુષોનાં ચરિત્ર વાંચવા-સાંભળવાથી શઈ શકે,
- (૪) વીતરાગની ભક્તિ, સત્સંગ, જિનવાણીનું શ્રવણ, વગેરે ધર્મનાં અનુષ્ઠાનો સેવતાં-સેવતાં થાય,

(૫) જગતમાં વિષય-કષાયની પાછળ બનતા નાના મોટા અનર્થો દિલથી વિચારતાં વિચારતાં પણ બને, વગેરે વગેરે ઉપાય કષાયની પકડ ઓછી કરવા માટે છે.

ગમે તેમ પણ અનાદિની કારમી વિષય ઘેલછા અને કામભોગના સુખની આંધળી લગની, તથા નિર્ભીકપણે નિઃસંકોચ કષાયો કરવાનો દ્રાસ કરે તો જ ધર્મનગરના દ્વારમાં પ્રવેશ મળે, તેમજ સાચી મૈત્રી ભાવના, કરુણા ભાવના કરી શકાય, અને એનું ફળ આવે.

સંસારની જડ વિષયો :- ધ્યાન રાખજો કષાયના ય મૂળમાં વિષયો છે. આચારાંગ શાસ્ત્ર કહે છે, ‘જે મૂલે સે ગુણઢાણે’

સંસારનું મૂળ કષાયો, પણ એને ઊભા થવાનું સ્થાન કામગુણો, ઈન્દ્રિયોના વિષયો. વિષયો ખાતર જીવ કષાય કરે છે. સારા રૂપ-રંગવાળી ચીજ ગમે છે માટે એ લાવવા લોભ કરે છે. માયા કરે છે, અને એ મળવા ઉપર અભિમાન કરે છે ! એમાં આડખીલી કરનારા ઉપર ક્રોધ કરે છે ! સારા-નરસા વિષયોને લઈને રાગ-દ્વેષ કરે છે. વિષયોના અવલંબને કષાયો; એની પાછળ હિંસાદિ પાપો, અને કર્મબંધન, એના ઉપર સંસારમાં પરિભ્રમણ આ ક્રમ છે. માટે વિષયો એ સંસારની જડ છે.

ઉપદેશમાલામાં કહે છે ‘અહો ! આ વિષયો જગતમાં ન હોત તો જીવ કેવો સુખી હોત ! શા સારુ એ હિંસાદિ પાપો અને ક્રોધાદિ કષાયો કરત જ ?’ માણસ કીર્તિ, યશ માટે મરી પડે છે ત્યાં પણ કાનને સારા જશવાદના શબ્દ સાંભળવાનો રસ છે, આંખને પોતાનાં માન-સન્માન થાય એ જોવાનો ઉમળકો છે. એટલે એ ય ઈન્દ્રિયનો વિષય છે.

વિષયની આસક્તિમાં તણાયો જીવ પાપ કરે છે, કષાય કરે છે અને ભવ કેદ લંબાવે છે. માટે એ વિષયના સુખોની ચિંતા ભૂંડી છે.

વિષયચિંતાનો વિચિત્ર અંધાપો :-

વિષયચિંતા, કામચિંતા જીવને દેખતો છતાં આંધળો બનાવે છે. અંધ તે પાછો એવો કે જાતિ-અંધથી ચઢી જાય એવો ! આંખે અંધ તો વસ્તુ હોય એ ન દેખે; પણ આ વિષયાંધ, કામાંધ એની વિષય-ચિંતામાં જે ન હોય તે દેખે છે. રસ્તામાં તળાવ આવ્યું પણ આંધળાએ દેખ્યું નહિ તો તરસ્યો રહ્યો એટલું જ, વળી આગળ કોઈ દયાળુ મળે તો પાણી ભેગો થાય પણ ખરો. પરંતુ રણમાં ઝાંઝવાનાં નીર ખરેખર પાણી નથી છતાં હરણિયાં ભર ઉનાળે એમાં પાણી હોવાનું જોઈ દોડે છે. પાણી ત્યાં મળતું નથી એટલે આગળ દોડે છે, પણ ક્યાં ? પાછા જ્યાં

પાણી નથી એવાં ઝાંઝવાનાં નીર તરફ ! પરિણામે રખડી-રખડીને તરસ્યા ને તરસ્યા રણમાં શેકાઈ મરી પ્રાણ ગુમાવે છે ! આ નથી તે જોવાનું પરિણામ. જૂઠ જલદર્શન ન કર્યું હોત તો કદાચ વહેલો ન મરત.

બસ, વિષયાંધોની આ સ્થિતિ છે. જ્યાં વિષયોમાં સુખ નથી, પ્રેમ પાત્રોમાં પ્રેમ નથી, ત્યાં સુખનાં અને પ્રેમનાં સાચાં દર્શન કરે છે. એમાં ને એમાં કામચિંતા કરી કરી અંતે ખતમ થાય છે. કેટલાક વળી આ જીવનમાં જ બરબાદી દેખે છે. કેમ કે જ્યાં વિશ્વાસભંગ થાય એમ હતો ત્યાં વિશ્વસનીયતા દેખી એના પર વિશ્વાસ કરે છે, દુઃખના ઢગલા છે ત્યાં સુખ દેખી એની પાછળ દોડે છે.

વિષયરંગથી અહીં થતી બરબાદીનું દૃષ્ટાન્ત જુઓ.

યુગાદિદેશનામાં એક કથા મૂકી છે. શેઠનો છોકરો વરઘોડો લઈ એક શેઠની કન્યાને પરણવા આવે છે. અહીં બન્યું એવું કે એક બીજો શ્રેષ્ઠીપુત્ર આ કન્યામાં મોહિત થયેલો તે લા'વલશ્કર લઈ ત્યાં આવી પહોંચ્યો અને અડો નાખીને બેઠો કે 'કન્યા મને જ પરણાવવી પડશે.' ધાંધલ થઈ પડી.

કન્યાનો બાપ મૂંઝાયો, 'શું કરવું ?' એ સમજાવે છે પણ પેલો સમજતો જ નથી. થાકીને બાપે રાજાને જઈને આ હકીકત કહી. રાજાના મનને થયું કે 'એવી તે કન્યા વળી કેવી હશે કે આ ધાંધલ થઈ ?' એટલે પોતે શેઠને કહે છે,

'ચાલો હું આવું છું'

રાજાની શેઠના ઘરે પધરામણી થઈ. શેઠ કન્યાને લાવીને રાજાના પગે પાડે છે, અને કહે છે, 'મહારાજ ! આ મારી કન્યા પાછળ આ બીજો દીવાનો બની ધાંધલ માંડી બેઠો છે.'

રાજા દીવાનો બન્યો :-

પણ પેલો શું દીવાનો બને ! રાજા પોતે કન્યાનું અપ્સરા જેવું રૂપ જોઈ દીવાનો બન્યો. એના મનને થયું કે 'આ તો મારી પટરાણી

કરવા જેવી છે. પણ હવે એ મળે શી રીતે ?' ચિંતામાં પડ્યો.

જુઓ વિષયચિંતા પ્રજાના પાલક ગણાતા રાજાને ય ક્યાં તાણી જાય છે ! રાજા આત્મભાન ભૂલ્યો; કર્તવ્ય વિસાર્યું, શેઠ જાણે રાજા ઝગડો મિટાવવા માર્ગ ચિંતવે છે, પણ એ કન્યા કેમ પોતાને જ મળે એની ચિંતામાં પડ્યો છે. વિષયોની ચિંતા, વિષયોની કાળજી, અને એની તાલાવેલીભરી વિચારણા જીવને મૂઢ બનાવી દે છે.

રાજા મનમાં માર્ગ નક્કી કરી શેઠને કહે છે, 'જુઓ હમણાં મારું માથું દુઃખે છે તેથી તોડ કાઢવો મુશ્કેલ છે. એટલે હમણાં તો ઉમેદવારોને રવાના કરો. લગ્ન બંધ રાખો, અને પછી હું ઠેકાણું પાડી આપીશ.

શેઠને પસંદ તો નહિ, એને તો લગ્ન પતાવવું હતું, પરંતુ શું કરે ? રાજાની વાત વધાવી લેવી પડી. બંનેને કહી દીધું 'હમણાં ઘરે પધારો, મહારાજાના કહેવાથી લગ્ન બંધ રાખ્યાં છે !

પહેલા શ્રેષ્ઠીપુત્રના મનને ઘણું દુઃખ થયું, પરંતુ પરિસ્થિતિ જોઈ એને પાછું જવું પડ્યું. બીજા નાગાને તો પલાળવાનું શું ને નિયોવવાનું શું ? એ ય ઘરે સિધાવ્યો.

અહીં જુઓ કન્યા એક છે, પણ ત્રણ જણા એની સામે તાકી રહ્યા છે. વિષયરસ શું કામ કરે છે ! પણ રાજાની શિરજોરી છે, એટલે બેનું શું ચાલે ? છતાં રાજા બડો હોશિયાર છે. એમ કન્યાને ઉપાડે એવો નથી, લોકમાં આબરૂભેર જીવવું છે ને ? એણે પ્રધાનને બોલાવ્યો અને સમજાવીને કહ્યું,

'આ શેઠની કન્યાનું ચોકકું ગોઠવાય તો ગોઠવી લાવો.'

રાજાની પેરવી :- બસ હવે આ વિષયની ચિંતા ભારે જામી પડી છે. 'કન્યા કેમ મળે, ક્યારે મળે, કેવી સરસ !...' આ લગની લાગી છે. દીવાન તો ચિઠ્ઠીનો ચાકર, તે કહે છે,

'મહારાજ ! જેવો હુકમ ! આપ ફિકર ન કરો, ગોઠવી લાવું છું.'

કહીને દીવાન ગયો શેઠને ત્યાં. શેઠ સ્વાગત કરે છે, 'પધારો,' શિષ્ટાચાર કરી હાથ જોડી પૂછે છે.

‘ફરમાવો મારા યોગ્ય સેવા.’

દીવાન કહે છે, ‘આ તમારી કન્યા માટે રગડો મોટો છે. મહારાજા મૂંઝાઈ ગયા છે કે ઉકેલ કેમ લાવવો ? પણ મને એક રસ્તો સૂઝે છે.’

‘હા, ફરમાવો શો રસ્તો છે ?’

‘રસ્તો મને એમ લાગે છે કે આ તમારી કન્યા મહારાજા સાથે જ પરણાવી દેવી. પછી કોઈને બોલવાનું રહે નહિ. અલબત્ત આ અંગે મહારાજાનો વિચાર લેવો પડે.’

‘અરે દીવાનસાબ ! આમાં અમારું શું ગજું ? અમે વણિક કોમના. મહારાજાને તો મોટા રાજકુળની રાજકુમારીઓ મળે. અમારાથી અમારી કન્યા માટે શી રીતે કહેવાય ?’

‘તે ફિકર ન કરો, તમારી મરજી થતી હોય તો હું પ્રયત્ન કરી જોઉં.’

મંત્રી હોશિયાર છે, રાજાને ગરજ છે, રાજા માગણી કરે છે એવું દેખાડવું નથી. ઊલટું શેઠ પર અહેસાન ચઢે એવું ઊભું કરે છે ! શેઠ પણ એવો જ વિચાર કરે છે કે ‘વાહ દીવાનજી ! આવું કામ કરી આપતા હોય તો તો સોનાથી પીળું શું ? આપણી કન્યા રાજરાણી થાય એવાં ભાગ્ય ક્યાંથી ?’ તરત કહે છે,

‘તો તો કરોને ભાઈસાહેબ પ્રયત્ન ! એ બની આવે તો રૂડું-રૂપાળું.’

થયું, મંત્રી રાજાને ગમતું નક્કી કરાવીને ઊપડ્યો રાજા પાસે, અને ખુશાલીના સમાચાર આપ્યા. રાજા ખુશ થઈ ગયો. મંત્રીએ શેઠને હા કહેવરાવી દીધી.

શેઠ, મંત્રી અને રાજા કેવા પોતપોતાના તાનમાં છે ! બધું વિષયચિંતાના પાયા પર. ન્યાય ચૂકવવાનું ભૂલી રાજા માયામાં તણાયો અને એના પર મંત્રીએ તાલંબાજી કરી એ રાજાની વિષયચિંતા તૃપ્ત કરવા માટે. શેઠે સગાઈ કરેલ જમાઈને વહેતો મૂક્યો એ કન્યાની વિષયસુખની ચિંતા ખાતર. વિષયચિંતાએ એ બધાને લપેટામાં લીધા.

તાત્વિક દૃષ્ટિએ જુઓ કે આમાં આત્માનું ભલું ક્યાં થઈ રહ્યું છે ? હજી આગળ જુઓ વિષયચિંતા કેવું નિકંદન કાઢે છે !

રાજા સાથે કન્યાનાં લગ્ન થઈ ગયાં. એ રાજરાણી બની બેસી ગઈ. પરંતુ પેલો મૂળ શ્રેષ્ઠીપુત્ર એને ભૂલી શકતો નથી. એને તો જબ્બર આઘાત લાગી ગયો કે ‘હાય ! આ શું થઈ ગયું ? આને રાજા ઉપાડી ગયો ? બસ એના વિના જીવન ધૂળ છે.’ મનમાં ને મનમાં સલવાય છે, ભારે કલ્પાંત કરે છે, રાત ને દિવસ એના જ વિચાર આવે છે. ‘હવે શું કરવું ?’ એ શોધ્યા કરે છે.

વિષયવાસનાનો અગ્નિ :-

જીવ અનંતા કાળમાં અનંતી સ્ત્રીઓ જોઈ આવ્યો છતાં તૃપ્તિ ક્યાં છે ? વિરામ ક્યાં છે ? કામભોગની લગનીનો અગ્નિ એમ બુઝાતો નથી, ઊલટો સતેજ રહે છે. ગીતા પણ કહે છે, ‘ન જાતુ કામઃ કામાનામ્ ઉપભોગેન શામ્યતિ’ વિષયસુખની વાસના એના ભોગવટાથી શાંત થતી નથી. લાકડાં હોમ્યે જવાથી અગ્નિ શાંત પડી ગયો જાણ્યો છે ? અનંત કાળથી આ સ્થિતિ ચાલી આવી છે, છતાં હજી પણ જીવને એમ થતું નથી કે હવે તો આને તર્પણ ન કરું. એ જ જૂનો પુરાણો રદી કચરાપટ્ટી વિષય સેવા-સ્પર્શ-રૂપ-રસ-ગંધ-શબ્દનો રસ હજીય છોડવો નથી. પરિણામ એ આઘો જાય પાછો જાય, પણ એ વિષય રસનો માર્યો વિષયચિંતાથી ઓતપ્રોત રહે છે. કેવી દુર્દશા ! મંદિરમાં જશે મંદિરમાં; તો ય ત્યાં એ નહિ વિચારે કે ‘અહો કેવા જગત દયાળુ વીતરાગ’ એ તો એટલું જ જુએ છે કે ‘આ બહુ ઊંચા શિલ્પવાળી પ્રતિમા. પેલી નહિ.’ શું કર્યું આ ? ભગવાનનાં દર્શન કરવાનાં, ત્યાં પણ રૂપ, દેખાવરૂપી વિષયને આગળ કર્યો. ટકા માપ્યા. એમાં એવું પણ બને છે કે પછી સામાન્ય શિલ્પ ઉપર સૂક્ષ્મ પણ અભાવ થાય છે ! અને એ સૂગ જાણ્યે-અજાણ્યે ઠેઠ પરમાત્મા પર પહોંચી જાય છે, પછી ભલેને ‘આ મૂર્તિ સારી, આ સારી નહિ’ એમ મૂર્તિને જ ઉદ્દેશીને વિચારતો હોય પરંતુ એ મૂર્તિ ભગવાન તો

ખરા ને ? જિનપડિમા જિનસારિખી. માટે ભૂલેચૂકે વિષયચિંતાને મૂર્તિ ઉપર લઈ જવા જેવી નથી. વિષયના રસ પર અંકુશ મુકાય તો વિષયચિંતા પર અંકુશ આવે.

શેઠનો છોકરો ભારી વિષયચિંતામાં મગ્ન થઈ ગયો છે, ‘કન્યા રાજા ઊઠાવી ગયો, હવે શું કરવું ? એ મારા પર પ્રેમવાળી તો હતી જ પણ આ એના બાપે ઊંધું માર્યું. કહી ના દે રાજાને કે નહિ બને !...’ ખોટી નિષ્ફળ વિચારણામાં અટવાઈ રહ્યો છે.

વિષયચિંતા એક ભૂતડી છે, મગજમાં ઘાલી એટલી વાર ! મનને કૂદાકૂદ કરાવે છે. એક તરંગથી બીજા તરંગ પર, ને બીજાથી ત્રીજા પર. વળવાનું કાંઈ નહિ, ‘સાપ ખાય ને મુખડું થોથું’ સાપે માણસને ડંખ માર્યો ત્યાં લોક કહે છે સાપે એને ખાધો, તો ખાય તો તો મોંમાં કાંઈ આવે, પણ અહીં સાપના મોંઢામાં શું આવ્યું ? કાંઈ જ નહિ. મુખડું થોથું, ખાલી. એમ ચિત્તે ઘણાય તરંગ કર્યા પણ સરવાળે હાથમાં શું ?

શ્રેષ્ઠીપુત્ર મહેલમાં :- શ્રેષ્ઠીપુત્ર વિહ્વળ થઈ ગયો, રહેવાયું નહિ, નક્કી કરે છે કે એક વાર રાણીને મળવું તો ખરું જ. પણ ત્યાં તો ચોકી પહેરા ! શી રીતે જવાય ? એણે સાહસ કર્યું, ગામ બહાર જઈ એકાંતમાં સ્ત્રીનો વેશ પહેર્યો, અને ઊપડ્યો રાજમહેલ તરફ. મહેલની નીચે આવી ગયો. સિપાઈને કહે છે.

‘રાણી મારી સખી છે, એને મળવું છે.’

સિપાઈ લઈ ગયો ઉપર, રાણી એને જોતાં ઓળખી ગઈ, સિપાઈને પાછો વાળ્યો અને પૂછે છે ‘આ શું ?’

આ કહે છે, ‘શું તે તું નથી જાણતી ? મરી રહ્યો છું તારા વિના, અને તું અહીં નિરાંતે બેઠી છે ! ક્યાં ગયો તારો પ્રેમ ?’

રાણી કહે છે, ‘પ્રેમ તો બધોય ખરો, પણ હું સ્વાધીન થોડી જ હતી ? બાપે કર્યું ત્યાં મારું શું ચાલે ?’

આ કહે છે, ‘તો પછી મારે શું મરવું ?’

‘મરવું શા માટે ? સો વરસ જીવો.’

‘શી રીતે જીવે ? મારા પ્રાણ જેવી તું ગયા પછી જીવતર ક્યાં રહ્યું ?’

‘હવે મને ભૂલી જાઓ, બીજી કોઈ મારી બેનને મારી જગા આપો.’

‘અપાય ? આ તે કાંઈ જડ વસ્તુની જરૂર છે કે રોટલીને બદલે રોટલાથી ચલાવું ? આ તો જીવની સાથે સંબંધ છે. તારે ઠીક છે તું મને ભૂલી શકે મારાથી કેમ ભુલાય ? તારા વિના તો દિલમાં આગો સળગી રહી છે. હવે તો મને ઝેર દઈ દે.’

લાગણીના ઊભરાનું પરિણામ :-

રાણીને પૂર્વ પ્રેમ તો હતો જ, આના ગદ્ગદ શબ્દોએ એને વિહ્વળ કરી મૂકી; લાગણીનો ઊભરો છૂટ્યો. માણસ આમ જ મરે છે. અનુચિત સ્થાને લાગણી ઊભરાવાથી અનર્થ ઊભો થાય છે. વળી અહીં પાછું એકાંત છે, શું બાકી રહે ! પરસ્ત્રી-પરપુરુષનાં એકાંત મિલન ખોટાં; તેમ પ્રેમની લાગણી ભરી વાતો ખોટી, એ તો સ્થૂલભદ્ર કોક કે કોશા વેશ્યાના એકાંતમાં લાગણીભર્યા બોલ પર જરાય લહેવાય નહિ, સીતા જેવી મહાસતીઓ કોક કે એકાંતમાં પરપુરુષના લાગણીભર્યા કાલાવાલા પર સહેજ પણ પીગળે નહિ. બાકી તો આજે સાંભળવા મળે છે તેમ અંતરમાં પહેલાં તો કોઈ ખોટા માર્ગે જવાની બુદ્ધિ નહિ; છતાં વિજાતીયના લાગણીભર્યા બોલ અને ઓશિયાળા દેખાવ પર કુમાર્ગે પતન થાય છે. નહિ જેવા નિમિત્તમાં પટકાઈ જાય છે. અને એ પતન એવું કે વર્ષોનાં ઝેરના નશા !

અરણિક મુનિ ગોચરીએ નીકળ્યા છે, ધૂમ ધોમ તાપમાં. માર્ગમાં છાયામાં ઊભા. ઉપરથી કોઈ પતિ વિહોણી સ્ત્રીએ લટકાળી આંખે જોયા. મુનિની એના પર નજર પડી અને વધારામાં એના ઘરમાં ગોચરીએ ગયા. ત્યાં એના મોહમય લાગણીભર્યા બોલ સાંભળ્યા; બસ, પડ્યા ! એવા પડ્યા કે ત્યાં જ એના ઘણી થઈ બેસી ગયા !

ક્યાં બાલ્યવયથી ચારિત્ર, વર્ષોનું પાલન, અને ક્યાં આ ક્ષણના ખેલમાં બધું સાફ ! જરાકશો પ્રસંગ, લાગણીભરી દૃષ્ટિ અને વાણીનો સંપર્ક ! વર્ષોનું ચારિત્ર લૂંટાયું !

એ તો જો એના મોહક કટાક્ષ વખતે જ ન જોયું હોત, અગર સહજ પડેલ આંખ ખેચી લીધી હોત, બીજા કોઈ તત્ત્વ-વિચારમાં ચઢી ગયા હોત તો બચાત. પરંતુ ના, એ તો જોતાં જ વિષય ચિંતામાં ચઢ્યા. હવે મન કેમ ન બગડે ? પછી એમાં ઉછાળો કેમ ન આવે ?

આ બહુ ધ્યાનમાં રાખો કે વિષય ચિંતા મનમાં ઘાલી એટલે ખોટો વિચાર ઘાલ્યો, એ શેતાન છે. મનને તોફાને ચઢાવે છે, અને કેઈ પાપ કરાવે છે.

જ્યાં સુધી મનમાં ખોટો વિચાર ઊઠવા નથી દીધો ત્યાં સુધી જ સ્વસ્થતા છે, એ ઉઠ્યો એટલે દુષ્ટતા આવી. દુષ્ટ બનેલું મન જીવની પવિત્રતાનું સત્યાનાશ કાઢે છે.

ખોટો વિચાર અટકાવવા શું કરવું ?

માટે બચવું હોય તો હાપણ આ છે ઊઠે જ નહિ એ માટે મન પર સારી ભાવનાઓના ધોધ વરસતા રાખવા, પૂર્વના મહાપુરુષોનાં જીવનચરિત્ર મનમાં મમરાવતાં રાખવાં, પંચ પરમેષ્ટી ભગવંતના અનેકાનેક ગુણો, સુકૃતો, સાધનાઓ અને અજોડ ઉપકાર સંભારતા જ રહેવું અથવા કોઈ વિસ્તૃત તત્ત્વ-વિચારણા મનને પકડાવી રાખવી. વગેરે, વગેરે....

વીતરાગ પ્રભુના મહાશાસનનો ખજાનો પામ્યા પછી જાતે સમૃદ્ધ ન બનીએ, મનની તિજોરીમાં એ જ ન ભરીએ, દિલમાં એને જ ન રમતું રાખીએ એ કેટલી મોટી કમનસીબી ! ફરી ફરી આ ક્યાં મળશે ? તેમ એનાથી સુંદર બીજું શું મનમાં ઘાલવા જેવું છે ? જિનનું મહાશાસન જ મનમાં પલોટાતું રહે તો તો અનંતાકાળની કુવાસનાઓના ભુક્કા ઊડી જાય એમ છે. મન સ્વસ્થ, સુપ્રસન્ન, સાત્ત્વિક, ધીર, વીર ગંભીર બને છે. ખોટા વિચારનું સ્વપ્નું પણ ન ફરકે. આપત્તિ-

તકલીફમાં પણ ખરાબ વિચારનો સ્પર્શ નહિ.

આત્મરક્ષા કરવા માટે આ અગત્યનું છે કે ખરાબ વિચારને ઊઠવા જ ન દઈએ. જે દિશાનો વિચાર નહિ, એ દિશા બંધ થઈ જાય છે. ખોટા વિચારને જરાક પણ પગઠામ આપ્યું કે એની પાછળ મનની શિથિલતા વધે છે, અને અનુચિત અસદ્ આચરણને સ્થાન મળી જાય છે.

નંદીષેણ મહામુનિને જરાક મનમાં ઉઠ્યું કે આ અર્થલાભ માગવાની મશ્કરી કરી. વેશ્યાને જરાક ભોંઠી પાડું, પછી પતનના માર્ગે ઘસડાતા ગયા ! બાર વરસ વેશ્યાને ત્યાં બેઠા.

રજજા સાધ્વીને જરાક વિચાર આવ્યો કે ‘ભગવાને આ ઉકાળેલું પાણી વાપરવાનું કેમ કહ્યું ? એથી તો ગરમી થાય,’ એટલે પછી પડતી ગઈ, અને દીર્ઘકાળ સંસારમાં ભટકી.

બ્રહ્મદત્તના જીવને પૂર્વ ભવમાં સાધુપણમાં ચક્રવર્તીની પટ્ટરાણીના કેશની લટનો સ્પર્શ થતાં સહેજ ખરાબ વિચાર સ્ફુર્યો કે ‘અહો ! કેવા મુલાયમ કેશ !’ તો એમાંથી ગલીય ભોગવાસનાને પરવશ પડ્યા, નિયાણું કર્યું, અને બ્રહ્મદત્તના ભવે રંગરાગમાં ચકચૂર બનીને સાતમી નરકમાં ગયા. સાતમી એટલે ? ઉત્કૃષ્ટ વિટંબણા, ધોર અશાતા, અને તે ૩૩ સાગરોપમ, ૩૩૦ કોડાકોડી પલ્યોપમ, અસંખ્ય વરસો ! ખરાબ વિચારનો નાનો પણ ઝેરનો કણિયો કેવો મારે છે !

અગ્નિશર્મા તાપસને ત્રીજું પારણું ચુકાતાં ભૂતકાળ યાદ આવ્યો, ‘આ રાજા નાનપણમાંય મારી મશ્કરી કરતો હતો’ આ યાદગીરી એ ખોટો વિચાર છે. બસ, એને જરા મનમાં જગા આપી કે ક્રોધ ભભૂક્યો ! ‘હરામખોર ! મારી મશ્કરી કરે છે ?...’ ચાલ્યું, વૈરનું નિયાણું કરી લાખો પૂર્વોનાં માસખમણનાં તપની હોળી સળગાવી ! અનંત સંસારબ્રમણ ઊભા કર્યા ! શી જરૂર હતી ભાઈ ! એ જૂનું યાદ કરવાની ? પારણું ચુકાયું, હવે સમાધિ નથી રહેતી, તો એને ત્યાં ફરી ન જવું. તો વાત ત્યાં જ પતી જાત.’ પરંતુ એક ખરાબ વિચાર

મગજમાં ઘાલ્યો કે મર્યો ! એના પર અધમ વિચારોની હારમાળા સર્જઈ.

બાહુબલીએ યુદ્ધ ભૂમિ પર ચક્રવર્તીની સામે જીત મેળવવાના પૂરા સંયોગ ઊભા થયેલા છતાં સમસ્ત સંસારનો ત્યાગ કરવાનો પુરુષાર્થ આદર્યો. પણ એક ખોટો વિચાર આવ્યો કે 'હવે જઈને નાના ભાઈઓને કેમ નમું ? માટે કેવળજ્ઞાન લઈને જવું.' બસ આ વિચારે ત્યાં જ અટક્યા અને બાર બાર મહિના સુધી ત્યાં કાઉસસગ્ગ ધ્યાને ઊભા રહ્યા. રાહ જુએ છે 'ક્યારે કેવળજ્ઞાન થાય અને પછી જાઉં તો નાનાને નમવું ના પડે, પણ આ માન-કષાય નડે ત્યાં સુધી વીતરાગ બને શાના, ને કેવળજ્ઞાન થાય શાનું ? આટ આટલો ભીષ્મ ત્યાગ અને તપ છતાં જાતે માન કાઢી ન શક્યા. એ તો બહેનો આવી 'વીરા મોરા ! ગજ થકી ઊતરો; સંભળાવ્યું ત્યારે માન હટ્યું. એક ખોટા વિચારની કેટલી શિરજોરી !

શ્રેષ્ઠીપુત્રના ગદ્ગદ ઓશિયાળાભર્યા અને પૂર્વપ્રેમના ઉત્તેજન બોલ પર રાણી લાગણીવશ થઈ ગઈ. સરખે સરખા મળ્યા. ઉત્સાહી બન્યા પછી તો વિષયની અનુકૂળતા થતાં વિષયચિંતાએ મગજનો કબજો લીધો. ઘરે ગયા પછી મુખ્ય વિચાર આનો રહે છે, મન આનંદ અનુભવે છે, અનુમોદન કરે છે કે કેવો સરસ સંયોગ મળ્યો ! રાણીએ સારો પ્રેમ દેખાડ્યો; અને આટલેથી અટકતો નથી. હવે ફરીથી પાછો એ મોકો ક્યારે મળે એની ઊલટભરી વિચારણામાં રહે છે.

વિષયચિંતા બંનેમાં નડે છે, વિષયની અનુકૂળતામાં અને વિષયની તંગીમાં. આજે પણ કેટલાય દેખાશે કે જેમને પુણ્યના અભાવે મન માન્યાં સુખો નથી મળતાં તેમ મળવાની આશા ય નથી, છતાં એની ચિંતાનાં સંકળમાં ફસાયેલા પડ્યા છે. આત્મચિંતા કરવાના એક માત્ર સર્વોત્તમ ભવમાં એને વિસારી, વળવાનું કાંઈ નથી છતાં, વિષયચિંતા કર્યા કરવામાં ડૂબ્યા રહે છે. મગજ તો કામ કરતું જ રહેવાનું છે. આત્મચિંતા નહિ કરો તો વિષયચિંતા વગેરે તૈયાર જ છે. તે પણ

કેવીક મૂર્ખતાભરી કે વળવાનું કાંઈ નથી છતાં મનમાં એનાં પૂર વહે છે !

આત્મચિંતા અને વિષયચિંતામાં આટલો મોટો ફરક છે કે વિષયોની, દુનિયાનાં સુખોની ચિંતા કરવા માત્રથી કાંઈ વળે એવું નક્કી નહિ; જ્યારે આત્મચિંતા કરો એટલે તો લાભ નિશ્ચિત, કેમ કે એનાથી શુભ અધ્યવસાય તરત જ જાગે છે. મન સ્વચ્છ થાય છે અને એક બાજુ પાપ કર્મોનો ધ્વંસ અને બીજી બાજુ પુણ્યનું ઉપાર્જન થતું આવે છે. આ સીધો લાભ નક્કી થાય છે. વિષયચિંતામાં લાભનું નિશ્ચિત ઠેકાણું નથી, પણ ઊલટું આત્મા પાપ કર્મથી બંધાવાનું ચોક્કસ છે.

શ્રેષ્ઠીપુત્ર વિષય ચિંતામાં ચડ્યો છે, પાછો અવસર કાઢી રાણી પાસે જાય છે અને રાણી એને વધાવે છે ! બેયને ભાવીનો કોઈ વિચાર નથી.

વિષયચિંતા માણસને પાગલ બનાવે છે, અંધ બનાવે છે, વસ્તુસ્થિતિનાં દર્શન બંધ કરાવી સ્વપ્નની દુનિયા દેખાડે છે; સ્વપ્નની એટલા માટે કે પછી કાંઈ રહેવાનું નથી.

અહીં જુઓ કે શ્રેષ્ઠીપુત્રનું પાપ કેટલું ચાલે ? પાપનો ઘડો ફૂટે છે. એક વારનો પ્રસંગ છે, ભાઈ સાહેબ પેઠા છે અંતેપુરમાં, અને અચાનક રાજા ત્યાં આવી જાય છે. રાજા મહેલની ઉપર ગયો, જુએ છે બારણું બંધ છે. વહેમાય છે 'શું હશે ?' બારણું ટકોરવાને બદલે ચિરાડમાંથી અંદર જુએ છે તો કોઈ નવો આદમી અને રાણી બે ખેલી રહ્યાં દેખાય છે. જોઈને ચોંકી ઊઠ્યો ! ભારે ગુસ્સો ચઢ્યો તરત પાછો વળી ધીમે પગલે નીચે ઊતરી ગયો.

દરવાનને પૂછે છે 'ઉપર કોણ ગયું છે ?'

'મહારાજ ! ઉપર તો રાણી સાહેબની એક સખી ગઈ છે, બીજું કોઈ નહિ.'

રાજા મનમાં સમજી ગયો કે 'એ લુચ્ચો સ્ત્રીના વેશે ગયો લાગે છે. ફિકર નહિ.'

ફરી પૂછે છે, 'કેટલા દિવસથી એ આવે છે ?'

'દિવસ તો ઘણા.'

'એમ ? ઠીક, હવે તમે આજે એ નીચે ઊતરે એટલે દરબારમાં લઈ આવજો. જુઓ એમાં જરાય ભૂલ ન થાય.'

શ્રેષ્ઠીપુત્રનું આવી બન્યું :-

કહીને રાજા ગયો દરબારમાં. અહીં પેલો પાછો સ્ત્રીના વેશે નીચે ઊતર્યો એટલે તરત જ દરવાન કહે છે, 'ઊભા રહો, ચાલો મહારાજા પાસે. તમને બોલાવ્યા છે.'

આ ગભરાયો કહે છે 'મારું શું કામ છે એમને ?'

'કામ-બામ અમે જાણતા નથી. કહી ગયા છે કે એમને મારી પાસે લઈ આવજો.'

બસ ખલાસ ! સમજી ગયો કે 'રાજા અહીં આવી ગયો લાગે છે. કદાચ એને ખબર પડી ગઈ હોય. હાય ! હવે શું થશે ?' છાતી ધબકક ધબકક ધકકવા લાગી, શરીર કંપવા લાગ્યું, ટાંટિયા ધ્રૂજે છે; 'પણ હજી કાંઈ બચાય છે ?' એ આશામાં કહે છે,

'પણ હમણાં મારે કામ છે પછી મળીશ.'

દરવાન કહે છે, 'ના, હમણાં જ આવવું પડશે.'

'પરંતુ મારે નથી આવવું.'

'તો અમે પકડીને લઈ જશું માટે સીધેસીધા ચાલો.'

હવે ? જોયું કે 'તાણાતાણમાં આબરૂ જશે. માટે સીધે સીધા જવું. પરંતુ ત્યાં પોલ ઉઘાડી પડશે તો ? હાય ! આ તો રાજા, આ ભયંકર ગુનાની કેવીય સજા કરે ?' સજાના વિચારથી ધ્રૂજી ઊઠે છે ! આંખ સામે લાલપીળાં ખડાં થઈ જાય છે ! પાપ કરતાં રાચ્યો-માચ્યો છે એ યાદ કરતાં અતિશય કમકમી ઊઠી આવે છે. મનને થાય છે કે 'આ ક્યાં હું ઉન્માદે ચઢ્યો ? ઘેર શું દુઃખ હતું ? હે ભગવાન મારું શું થશે ?...'

વિષય અને વિષયચિંતામાં ચડેલા પામર પ્રાણીને એ વખતે

સૂઝતું નથી કે આનાં કટુ પરિણામ કેવાં આવશે, પણ પરિણામ આવીને ઊભાં રહેતાં સંતાપનો પાર નથી રહેતો !

દરવાન કહે છે, 'ઊભા શું રહ્યા છો ? ચાલો છો કે તાણીએ ?'

ક્યાં જાય ? ચાલવું પડ્યું. દરબાર વચ્ચે રાજાની સામે ઊભા રહેવું પડ્યું. દરવાનોએ હવાલો આપ્યો.

રાજા પૂછે છે, 'કોણ છો ?'

આ કહે છે, 'હું મહારાણીની સખી છું.'

'સખી છો કે સખા ?'

'મહારાજ ! સખી છું.'

'એમ ?' કહેતાં રાજાએ સિપાઈને હુકમ કર્યો 'આનાં કપડાં ઉતારો.'

આ સાંભળીને શ્રેષ્ઠીપુત્રને ધ્રુજારી વ્યાપી જાય છે. 'મર્યો' એમ લાગે છે. એમ થાય છે કે જાણે ધરતી માર્ગ આપે તો અંદર ઊતરી જાઉં. પરંતુ એ તો જીવના ફાંફા છે. વિષયચિંતાથી કરેલા કુદરતના સામના ઉપર કુદરત હવે શાની છોડે ?

પૂછો ને કે, 'વિષયચિંતામાં કુદરતનો સામનો શો ?'

સામનો આ, કે અનુકૂળ-પ્રતિકૂળ મળવા-ટળવાનું તો પરિમિત પુણ્ય-પાપની કુદરતના ગણિત પ્રમાણે થાય છે. પરંતુ એના પર એ ગણિતને ઓળંગીને આઘા પાછા ચિંતન કરવા એ કુદરતનો સામનો કરવા જેવું છે.

દા.ત. ગણિત બંધાયું કે શેર પાણીમાં બે આની ભાર મીઠું જોઈએ, હવે જો એમાં અધોળ -અઢી તોલા ભાર જેટલું નાખે તો ? ખારું અગર ! વાલ ભર ૯ તોલાના ત્રીસમાં ભાગ જેટલું નાખે તો ? ફીકું ફસ ! ગણિતના ઉલ્લંઘને સ્વાદનો સામનો.

એમ અહીં ગણિત બંધાયું છે. આટલા પુણ્યે આટલી જ વિષયાનુકૂળતા મળવાની જ, ને આટલા પાપે આટલી પ્રતિકૂળતા મળવાની જ. હવે

(૧) જો મનમાં લોચા વાળે કે 'બસ, કેમ આ પ્રતિકૂળ બન્યું ? ફલાણાએ મારું બગાડી નાખ્યું. એ મહાલુચ્ચો,' એ કુદરતનો સામનો છે, એથી ફોગટ પાપના થોક ઉપાર્જે છે; જે ઉદયમાં આવતાં જીવને ત્રાસ ત્રાસ ઊભો થાય છે.

(૨) એમાં વળી 'બસ આ પ્રતિકૂળતા સામે આમ કરું, ને તેમ કરું; આવા આવા ઈલાજ લઉં' એમ કહી ઊંધા વેતરણ કરવા જાય છે તો એ કુદરતનો સામનો કર્યો. પરિણામે વધુ માર ખાય છે ! ત્યારે, આવી કોઈ વિષયચિંતા ન રાખી તો કેટલું બધું બચી જવાય ?

માનતા નહિ કે સીધી લાઈને ચાલવા જતાં, યાને ન્યાય, નીતિ, ધૈર્ય, સહિષ્ણુતા, ઉદારતા વગેરેથી જીવન જીવવા જતાં બધું બગડી જ જાય છે, ને એથી ઊલટા વર્તતાં સઘળું સુધરી જાય છે.' આવું માનતા-કરતા ના. આ ભ્રમણા છે.

ઊંધા વર્તતાં પુણ્ય વધતું નથી, ને પાપ ઘટતું નથી. કેઈ માણસો એમ પછાડ ખાઈ ગયા ! સાવ ખતમ થઈ ગયા ! જુઓ સતોડિયાના હાલ ! જુઓ ખોટા સાહસના કરુણ અંજામ ! માટે એવી ખોટી મહેનત નકામી છે.

વિષયચિંતા એ ખોટી મહેનત છે. મળ્યું, ભોગવી લીધું, એ જુદી વસ્તુ છે અને એ વિષયોની ભારે ચિંતા, ચોંટ, કાળજી, હાય-વોય, વગેરે કર્યું એ ખતરનાક છે. મનને દૂબળું કરનારું છે, અઢળક પાપના પૂંજ ઊભા કરનારું છે !

વિષયચિંતામાં ઘસડાયેલો શ્રેષ્ઠીપુત્ર અહીં આવીને ઊભો છે. ભરદરબારે એનાં કપડાં ઉતારી લેવાય છે ! દ્રૌપદીનાં ચીર ખેચાયાં, પરંતુ સતીત્વના પ્રભાવે અંદર પૂરાતાં ગયાં. અહીં ક્યાં છે પૂરાવાનું ? પલકમાં કપડાં ઊતરાઈ જતાં ભરદરબારે નાગો ટાટ ઊભો !

રાજા કહે છે, 'કેમ ? સખી કે સખો ? આ હરામખોરી ? બદમાશ ! હવે એનું ફળ દેખાડું છું.'

વિષયરસની ભયંકર સજા :- રાજા ગુસ્સે થઈને તરત મંત્રીને

હુકમ કરે છે, 'લઈ જાઓ આ પાપીને, આંખો ફોડી નખાવો, નાક કાપી નખાવો, જીભ કટાવી નાખો, અને એના શરીરની ચામડી ઉઝરડાવી નાખો, અને એના શરીર પર કડકડતા લૂણ-મરચાંનાં પાણી છંટાવો.' આ સાંભળી સભામાં સણસણાટી વ્યાપી ગઈ ! વિષયરસની અહીં જ કેવી ભયંકર સજા ! સૌનાં હૈયાં કમકમી ઊઠ્યાં ! ભલે ગુનો મોટો છે, પરંતુ ફાંસી દીધી હોત તો લોકને એટલું ન લાગત, જેટલું આ સજા જોઈ લાગે છે ! પણ કોઈની હિંમત નથી કે અત્યારે એની વકીલાત કરવા આગળ આવી રાજાને વિનવી શકે.

કૂર કર્મના જયારે ઉદય જાગે છે ત્યારે સગો બાપ કે સગી મા પણ બચાવી શકતી નથી. કોઈ ઘોર અકસ્માત કે રોગની જાલિમ વેદના ઊઠે છે તે વખતે જુઓ છો ને કે કોઈ સગું-સ્નેહી બચાવી શકે છે ?

તમે કોના વિશ્વાસે બેઠા છો ? કોની ખાતર લખલૂંટ પાપ કરો છો ? અવસરે અળગા ઊભા રહી તમારી અતુલ વેદના જોયા કરે એવા સ્નેહીઓ ખાતર ?

ધર્મ કોના મોહની પાછળ ગુમાવો છો ? એ ઠગારા સગાંના મોહ પાછળ ?

શું વિચાર નથી આવતો ? કે 'કર્મના જાલિમ ઉદય વખતે હજીય હૈયામાં ધીરતા ને સમતા આપશે તો તે દેવ અને ગુરુ. શાંતિ, સમતા, ધૈર્ય તો દીર્ઘકાળ સેવેલો વીતરાગનો ધર્મ અને વીતરાગની વાણી આપશે. તો એ દેવ, ગુરુ, ધર્મ અને શાસ્ત્રની ભરપૂર ઉપાસના કરી લઉં, એનો ખૂબ ખૂબ સંસર્ગ રાખું.'

આ ધગશ રાખો. દુનિયાના સગાંને 'વહાલા વહાલા' કરીને શું વળવાનું હતું ? કવિ કહે છે,

'વહાલા તે વહાલા શું કરો ? વહાલા વોળાવી વળશે;
વહાલા તે વનકેરાં લાકડાં, તે તો સાથે જ બળશે...'

એક રે દિવસ એવો આવશે.

શાસનને એટલે કોને વહાલા કરવાના ? :-

કવિએ તો ઉત્પ્રેક્ષા કરી, પરંતુ ખરેખર વહાલા વીતરાગ અને વીતરાગનું શાસન છે. એને વહાલા કરવાના છે. શાસનને એટલે એમના વચનને, વચને ફરમાવેલા દાન-શીલ-તપ ભાવને, ક્ષમા-સમતા-મૈત્રીને, દયા-અહિંસાને, ન્યાય-નીતિ-પ્રામાણિકતાને, જ્ઞાન-ધ્યાન-ભક્તિને. એને વહાલા કર્યા એટલે સામે આહાર-વિષય-પરિગ્રહ, ક્રોધ-માન-માયા-લોભ, વૈર-વિરોધ-તિરસ્કાર, હિંસા-જૂઠ-ચોરી, વગેરે બધા અળખામણા થઈ જવાના. ત્યારે આવા ઊંચા ભવમાં જો આ નહિ થાય તો બીજે ક્યાં થશે ? એક દિ' આંખ મીંચાઈ જવાની છે, અહીંથી બીજે ઊંચકાઈ જવાનું છે; અહીંનું બધું અહીં જ રહેવાનું છે. ટૂંકાશા જીવનકાળમાં જે કમાવું હોય તે કમાઈ લેવાનું છે. દિલને ધગશ જોઈએ કે પહેલું આ કમાઈ લઉં કે વીતરાગ અને વીતરાગનાં વચન તથા એમનું કહેલું દયા-દાન વગેરે ક્ષમા-મૈત્રી વગેરે, ભરપૂર વ્રત નિયમ વગેરેને વહાલાં કરી લઉં. મારે તો દેવ-ગુરુ-ધર્મ અને શાસ્ત્ર એ સાચાં, બાકી સગાં ને વહાલાં, માલ ને મિલકત એ બધું આળપંપાળ.' આ ધગશ ઊભી કરવાથી ગોઝારી વિષયચિંતા ઓછી થઈ જશે.

નજર જેવી લાય :-

વિષય ચિંતાના નાદે ચઢેલા શ્રેષ્ઠી પુત્રને ઘોર સજા ફરમાવાઈ. હવે ચંડાળ ખટાક ખંજર ભોંકી એની આંખો ફોડી નાંખે છે ! આ રાડ પાડી ઊઠે છે, ત્યાં મોઢું પહોળું કરી જીભ બહાર કઢાવી છરાથી તટાક કાપી નાખે છે ! ગળામાંથી 'ઓ ઓ' નો આર્તનાદ નીકળી પડે છે ! પણ અહીં કોને દયા છે ? પેલો છરાથી ખટ કરતાંકને કાપી નાખે છે ! પછી ચાકુથી કેરી છાલકાં કાઢી ઉઝરડે, એની જેમ એના અંગ પરથી ચડડ ચડડ ચામડી ઉઝરડે છે ! કેટલી કારમી વેદના !! જીવતો છે, મરી નથી ગયો હોં. જીવતા જીવે સહેજ છોલાય છે તો રાડ પડી જાય છે; સિસકારો છૂટી જાય છે ત્યારે અહીં તો ઉપરથી નીચે સુધી, અને સહેજ નહિ, ખાસી ભરી ચામડી તરરડ તરરડ ખેંચી ખેંચી ઉખેડી નાખે

છે ! લોહીલુહાણ થઈ રહ્યો છે, માંસના લોચા દેખાતા જાય છે, પરંતુ અંગ પર ક્યાંય ચામડી બાકી રાખવાની નથી ! જીવ જતો નથી ને જાણે નરકની વેદનાના ત્રાસ ભોગવવાના આવ્યા છે ! અંદર તો એથી લાય-લાય ઊઠી છે, પરંતુ હજી બાકી છે તે છોલેલા આખા શરીર પર ગરમા ગરમ લૂણ-મરચાનાં પાણી છાંટવામાં આવે છે ! કેટલો જુલમ ! કેટલો ત્રાસ ! કેવી કારમી વેદનાની લાયો ! મોત આવતું નથી ને આ જવલન વેઠ્યું જાય એવું નથી.

આ વેદના સાંભળતાં કમકમી થાય છે, તો પછી ભોગવતાં શું શું થાય ? અને અહીંની આવી વેદનાઓ ભોગવતાં ભયંકર ત્રાસ, તો પછી આના કરતાં અનંત ગુણી નરકની વેદનાઓ ભોગવતાં કેટલો ત્રાસ ? ત્યારે અહીં કોઈ તેવી તીવ્ર સજા ભોગવી લીધી તેટલા માત્રથી હવે આગળ નરકની વેદના નથી જ આવતી એવું નથી, આવે પણ છે. ત્યાં પામર જીવની દુર્દશા વિચારો.

ઈન્દ્રિયો શિકારી :- સંસાર તો કૂર છે. તુચ્છ વિષય સુખો દેખાડી જીવને પછી કારમાં દુઃખોમાં રિભાવે છે ! છતાં નાદાન જીવની વિષયવાસના મટતી નથી ! મટતી નથી શું, મિટાવવી નથી, મિટાવવા કોઈ તાલાવેલી નથી. માટે તે શોધી શોધીને, યોજી યોજીને એની ઈન્દ્રિયો સારાં સારાં રૂપ, રસ, ગંધ, સ્પર્શ અને શબ્દરૂપી વિષયોના ભોગવટા કરવા સાંઢની જેમ કૂદે છે ! એના ત્યાગની વાત આવે યા એ ખોવાઈ જવાની વાત ઊભી થાય ત્યાં ભડકે છે ! રાત ને દિવસ ઈન્દ્રિયો વિષયને પકડી લેવા સજાગ રહે છે. બિલાડી કેમ ઉંદરને માટે ખડે પગે, બાજ પક્ષી કેવું શિકાર પકડવા ઉત્સુક, એમ ઈન્દ્રિયો વિષયોની પૂંઠે ઉત્સુક ! બજારમાં ચાલ્યા જતાં શું, કે કોઈના ઘરમાં બેઠા શું, આંખ ફરતી જ રહે છે ! જરા અવાજ આવતાં કાન સરવા ! જમવા બેસે ત્યાં એકે એક કોળિયાનો રસ લૂંટવા જીભડી ઘેલી ! સ્પર્શન ઈન્દ્રિયોનો તલવલાટ એવો કે કશું ન મળવા-વળવાનું હોય પણ સુંવાળી ચીજ પર હાથ ફેરવ્યા કરશે !

બ્રહ્મચર્ય :- આ વિષય ઘેલછામાં બ્રહ્મચર્ય ક્યાંથી ખપે ? જિંદગી અડધા ઉપર વહી ગઈ છતાં ગદ્દાગીરી છોડવી નથી ! ઈન્દ્રિયોની ખણજ અટકાવવી નથી ! ખબર નથી કે આમને આમ તો જુગના જુગ વહી ગયા, ઈન્દ્રિયોને ને મનની વિષયોની ભારે ઉજાણી આપવા છતાં જો એની ચળ મીટી નથી, તો એ અહીં એમ મીટશે ? અને નહિ મીટે તો પર ભવે દશા કઈ ? માટે ખણજ અટકાવી બ્રહ્મચર્યમાં મસ્ત રહું.' વિષય રસની પાછળ કેટકેટલી વિટંબણા છે ! કેવી ગુલામ દશા ભોગવવી પડે છે ! કેવો પૈસે ટકે અને શરીરથી ખુવાર થાય છે ! વિષયચિંતા કરી કરીને કેવું મન બગાડે છે ! કેવીક ધર્મચિંતાની, આત્મચિંતાની મોંઘેરી ઘડીઓ બરબાદ કરી રહ્યો છે !

હૈયામાં પરમાત્મ દેવને બદલે નારી દેવતાને કોણ બિરાજમાન કરાવે છે ? વિષયની વાસના કે બીજું કોઈ ? આ પાગલતા અહીં ? જ્યારે પ્રભુ મળ્યા છે ત્યારે પાડ માનો ભગવાનનો કે એમણે બ્રહ્મચર્યનો એટલો બધો અવલ કોટિનો ધર્મ આપ્યો છે કે એ અપનાવતાં મનમાંથી કેટલાંય પાપ, પાપી વિચારો અને ગુલામગીરી ઓછી કરાવી દે છે. આ પણ અહીં સુશક્ય છે, દેવલોકમાં દેવાંગનાઓ વચ્ચે નહિ, કે કૂતરા-કૂતરી જેવા અવતારે નહિ. ત્યાં તો વિકારોમાં મોત છે.

બ્રહ્મચર્ય એ તો એક અસાધારણ જડીબુટ્ટી છે. શરીરનો રાજા વીર્ય છે. બ્રહ્મચર્ય એનું એવું સુંદર સંરક્ષણ અને વર્ધન કરે છે કે એ ઓજસ બધી ઈન્દ્રિયો અને ગાત્રોમાં ફેલાઈ જઈ અદ્ભુત સ્ફુર્તિ દેખાડે છે, જોમ અને બળ દેખાડે છે ! તેમ મનની શક્તિ વધારે છે, જેના પર અપૂર્વ સાત્ત્વિક વિચારો શુભ ભાવનાઓ અને દઢ નિર્ધાર ઊઠે છે.

ત્યારે વીર્યનો નાશ થઈ જવાથી શરીરમાં અનેક રોગોને ઊભા થવાનો અવકાશ મળે છે. બહારનાં પ્રતિકૂળ નિમિત્તો સામે ટકવા માટે અંદરની વીર્યશક્તિ જરૂરી હોય છે, પરંતુ વિષયોની આસક્તિથી એ વીર્યશક્તિ નષ્ટ થઈ જતાં એ પ્રતિકૂળ નિમિત્તો શરીર પર માઠી અસર કરી જાય છે; અને પરિણામે શરીરમાં કોઈ ને કોઈ વ્યાધિ, ફરિયાદ

ઊભી થાય છે. બ્રહ્મચર્યનું જો પાલન હોય તો આમ વ્યાધિના ભોગ શાના બનવું પડે ?

વળી રોગ, વ્યાધિ વધતાં મન અસ્વસ્થ અને વિહ્વલ બને છે એટલે આંતરિક શાંતિ-સમાધિ જાળવવી મુશ્કેલ બને છે. પછી ત્યાં નબળા વિચાર, હલકા વિચાર, સંતાપ, તામસી પ્રકૃતિ વગેરે ઊભા થાય છે અને ‘પરિણામે બંધ’ અર્થાત્ ચિંતાના ભાવને અનુસારે કર્મબંધ થાય, એ હિસાબે અહીં ભાવ બગડતાં અશુભ કર્મબંધના ભોગ બનવું પડે છે. આવા દુઃખદ પરિણામમાંથી બ્રહ્મચર્ય બચાવી લે છે.

વિષયવાસનાથી પરભવે દુર્દશા :-

વળી જીવને વિષયની વાસના અનંતકાળથી સતાવતી આવી છે, ને પાછી એ વિષયોના સંપર્કથી અતિપુષ્ટ રહે એ સ્વાભાવિક છે. તેમ અહીં એને પુષ્ટ કરીને જવું એટલે ભવાંતરે બેહાલીનો પાર નહિ. આવા ઊંચા ભવમાં જો એને ન કચડી, તો ભવિષ્યના હલકા ભવોમાં એ કચડાવાની વાતે ય શી ? અભવી-દુર્ભવી જીવો ચારિત્ર પાળી ગ્રૈવેયક દેવલોક સુધી જાય છે, અને ગ્રૈવેયકમાં કોઈ વિષય-વિકાર નથી છતાં પૂર્વે વિષયવાસનાને કચડી નથી, બલકે એના જ પાયા પર ધર્મ લીધો ને પાળ્યો છે. તેથી હવે અહીં ગ્રૈવેયકમાં કોટાકોટી પલ્યોપમોની વિકારરહિત અવસ્થા ભોગવવા છતાં તે પછી પાછી એ સૂતેલી વાસનાઓ જાગ્રત થઈ જીવને સંસારમાં ભટકાવે છે, વિષયનો ગુલામ બનાવે છે. તાત્પર્ય કે, અહીં જો બ્રહ્મચર્ય દ્વારા વિષયોની લગની કાપવામાં આવે તો આગળ પર એની વાસના મોળી પડી ગઈ હોવાથી એની સંતામણી અને પરિણામે ભવભ્રમણ ઊભા થઈ શકતા નથી,

બ્રહ્મચર્ય માટે ભાવના :-

બ્રહ્મચર્યના આવા કિંમતી લાભો જોઈ એના પાલનનો આગ્રહ કોણ વિવેકી ન રાખે ? ધ્યાનમાં રાખવાનું છે, ‘ઈન્દ્રિયોના ક્ષણિક સુખની કોઈ કિંમત નથી; એના વિકારોના આવેગ ક્ષણિક છે, એ

દાબવાનું તેટલું મોઘું નથી જેટલું એનાં દુઃખ પરિણામ ભોગવવાનું મોઘું છે. ક્ષણિક આવેગને રોકવામાં તો જરાક મનને સમજાવી મજબૂત કરવાનું હોય છે, બાકી કોઈ શારીરિક તકલીફ નથી પડતી. ત્યારે ઈન્દ્રિયોનો છૂટો દોર મૂકવાથી તો પછી અહીં રોગાદિથી અને પરભવે દુષ્કર્મના ઉદયથી જે પીડાઓ ઊભી થાય છે તેમાં ત્રાસ તકલીફનો પાર રહેતો નથી.’ આ ભાવનાનું વિચારવું જોઈએ કે ‘આપણે કોણ ? આપણે તો તીર્થંકર દેવો, ગણધર ભગવાનો અને જંબૂસ્વામી, ધનાશાલીભદ્રજી, સ્થૂલભદ્રજી વગેરેના ઉત્તરાધિકારી છીએ, વારસદાર છીએ, એ ગૌરવ કેમ ભૂલીએ ? દુનિયાને જડ વિષયો તથા ભોગ સાથે સંબંધ. અને આપણે મહાપુરુષોના પંથ સાથે, ત્યાગના માર્ગ સાથે સંબંધ, દુનિયા વિષયચિંતામાં ગળાબૂડ રૂબી રહે, આપણે આત્મચિંતામાં રમનારા હોઈએ.’

વિષયચિંતામાં તણાયેલા શ્રેષ્ઠીપુત્રના અંતે બેહાલ થયેલા જોયા. એમાંય જીવ બિચારો અસહ્ય ત્રાસમાં જો મનની સમાધિ ન જાળવી શક્યો તો દુર્ગતિની દીર્ઘ દુઃખ પરંપરામાં ધકેલાઈ જવાનું !

કેટલાક લોકો બેફિકરા બની કહે છે, ‘ભવિષ્ય ભવિષ્યની શી વાતો કરો છો ? આગળ ઉપર જે બનશે તે જોયું જાશે.’ પરંતુ એ વિષયચિંતામાં રૂબેલાના બોલ છે. એમને ખબર નથી કે બોલવું સહેલું છે પરંતુ અવસરે એવી પીડા, આફત કે દુઃખ આવીને ઊભા રહે છે ત્યારે વેઠ્યા જતાં નથી, ‘હાય, હાય’ થાય છે, ‘કંઈ કરો, મને બચાવો’ એવી ભારોભાર દીનતા કરવી પડે છે.

ફોજદારનો પ્રસંગ :-

વર્તમાન કાળના એક નવાબી રાજ્ય વખતનો પ્રસંગ છે. ત્યાં એક મુસલમાન ફોજદાર હતો. ભારે વિષયાંધ ! આમ ફોજદારપણું તો બરાબર બજાવે, ક્યાંય ગુનો ન થાય એ માટે બરાબર કડકાઈ રાખે, પણ ભાઈસાહેબ પોતે દુરાચારના ગુના કરે ! વિષય અને લક્ષ્મીની લોલુપતા એક જબરી પકડ છે. જીવને અનીતિ, અન્યાય

વગેરે કેટલાંય દુષ્કૃત્યોમાં ઘસડે છે. લેવા-દેવાનાં કાટલાં જુદાં, બીજાને કહે ‘ઘાલમેલ નહિ કરતા,’ અને પોતે જ ઘાલમેલમાં ઉસ્તાદ ! વિષયલંપટતા આ કરાવે છે.

ફોજદાર સતત વિષયચિંતામાં રહેતો. ક્યાંય ગામમાં કોઈ નવી સ્ત્રી આવી છે ? અગર કોઈ બીજે દાવ લાગે એવો છે ? એ જોયા કરતો. ગામના કેટલાયને એણે હેરાન કરેલા. પરંતુ કોઈની તાકાત નહીં કે નવાબ સુધી પહોંચે.

એક વાર એક લુવાણાને ત્યાં છોકરાની નવી વહુ આવી. ફોજદારને ખબર પડી. એણે એના ઘણીને કહેરાવી દીધું કે હું રાતના આવીશ માટે તું તે વખતે ઘરમાં રહેતો નહિ.’

અહીં રાત પડી એટલે ઘણી બહાર જવા તૈયાર થયો. ત્યારે પત્ની પૂછે છે ‘કેમ ક્યાં જાઓ છો ?’ પેલાએ હકીકત કહી.

સ્ત્રી કહે છે ‘અરે ? આ શું ?’

‘એ તો આ ગામમાં એનું રાજ્ય ચાલે છે એટલે બોલાય નહિ, નહિતર મારી નાખે.’

‘પણ તે તમારે મારું શીલ ભંગાવવું છે ?’

‘હું શું કરું ?’

‘શું કરું શું ? તો મરદ બનીને મારો હાથ ઝાલવા કેમ આવ્યા હતા ? શરમ નથી આવતી ? ચૂડીઓ પહેરી છે ? ઊભા રહો અહીં. એ આવે તો કાઢજો હરામીને બહાર !’

ઘણી કહે છે ‘એમાં કાંઈ આપણું ન ચાલે. તું એને ઓળખતી નથી. એ રાક્ષસ છે. હવે સમય થયો છે માટે જવા દે મને બહાર; નહિતર અહીં જ મને એ પૂરો કરી દેશે ! અને તું રંડાઈશ !’

એમ કહીને તે બહાર નીકળી ગયો. બાઈ તો સૂનમૂન બની ગઈ. મૂંઝાઈ ચિંતા કરે છે, ‘આ શું ? આ તે કેવું ગામ...’

વિષયરસિયાને સામાનીય દયા નથી :-

એટલામાં તો ફોજદાર આવી ગયો. બાઈ ઘણું કરગરી, પણ

વ્યર્થ. વિષયમાં આંધળા બનેલા માણસોને જાતના આત્માની ચિંતા તો નથી હોતી, પરંતુ એને સામાના આત્માનું ય કાંઈ વિચારવું નથી.

વાતનો રસ પણ એક જાતનો નિર્દય વિષયરસ છે. એના રસિયાની દશા જોઈએ તો આવી દેખાય છે. એને વાતો કરવી છે, સાંભળવી છે માટે પોતાને ત્યાં કોઈ સહેજ મળવા આવ્યું તો બેસાડશે એને; અગર પોતે બીજાને ત્યાં જઈ ધામા નાખશે, અને મંડશે વાત-ગપાટા હાંકવા ! ત્યાં એ નહિ જુએ કે 'આ સામાને જો કાંઈ સામાયિક, સ્વાધ્યાય કે નવકારવાળી ગણવાનું કરવું હશે તો એને વાતોમાં પડવાથી અંતરાય થશે. અથવા એને કદાચ એવું કાંઈ ન પણ કરવું હોય તો ય વાતોથી એના હૈયામાં રાગદ્વેષ પોષાશે, અને ફોગટ કર્મ બાંધશે.' એ વિચાર પણ આને નથી કરવો.

વિષયરસ ભૂંડો છે, જાતે વિષના કટોરા પીવા છે, અને બીજાને એ જ પાવા છે ! જાતની તો દયા નથી, પરંતુ સામાનીય દયા નથી.

નવાબ પાસે :- ફોજદાર બળાત્કાર કરીને ગયો. સ્ત્રીને દુઃખનો પાર નથી. ધણી ઘરમાં આવ્યો. સ્ત્રી કહે છે શું મોઢું લઈને આવ્યા ? આ એના કરતાં મને પહેલાં પૂરી કરી દેવી હતી ને ? આ મારી કેટલીય બેનોનાં શીલ લૂંટાતાં હશે ? કોઈ એ દુષ્ટને કહેનાર નથી ? નહિ હોય, પણ હું નહિ ચાલવા દઉં. ઊઠો, ઊભા થાઓ, ચાલો નવાબ પાસે.'

ધણી કહે છે, 'બેસ છાની બે...સ. કાંઈ થાય નહિ. નહિતર ખતમ થયા સમજ.'

બાઈએ જોયું કે કાયરથી કાંઈ નહિ બને. પોતે ઊઠીને નીકળી ઘરની બહાર. ધમધમી ઊઠી છે. હવે આ રહે એમ નથી એ જોઈને ધણી પણ એની પૂઠે લાગી ચાલ્યો સાથે.

નવાબના મહેલ આગળ આવી બાઈએ મોટેથી પોક તાણી. દરવાનો દોડતા આવી કહે છે બેન, અહીં રુઓ નહિ, નવાબ સાહેબને ઊંઘમાં ખલેલ પડશે !'

પણ અહીં તો સાંભળે છે જ કોણ ? ખલેલ પાડવા-ધા નાખવા તો આવી. એણે તો ભારે કરુણ સ્વરે છાતી ફાટ રુદન ચલાવ્યે રાખ્યું. ઊંચ ઊંચ...ડચકાં લેતી જાય ને પોક તાણતી જાય. આંખમાંથી શ્રાવણ-ભાદરવો વહી રહ્યો છે. શાંત રાત્રિ, ને રાત્રિનો આ કરુણ કલ્પાંત, એના હૈયું કંપાવનારા આર્તનાદ વાતાવરણમાં રેલાઈ રહ્યા.

દુઃખી પ્રત્યે દ્વેષ કે સહાનુભૂતિ ? :-

ઢોંગ નથી આ, જાતની અને બીજાઓની પીડિત દશા ઉપરના ભારે દુઃખના સાચા કલ્પાંત છે એ. દુઃખીનાં દુઃખ જોઈને કયા આર્થનું દિલ ન પીગળે ? સામાન્ય કુળમાં જન્મેલામાં ય જો આ દયા દેખાય તો તે જોઈને ઊંચા કુળવાળાએ તો ધડો લેવો જોઈએ. કદાચ કૃપણતા હોય ને બીજાનું દુઃખ ટાળવાનો ઉપાય ન પણ કર્યો, તો ય દિલ દયાભીનું તો બનવું જ જોઈએ ને ? બીજાનાં દુઃખ પ્રત્યે સહાનુભૂતિવાળું તો થવું જ જોઈએ ને ? પૂછો હૃદયને, દુઃખી સહાય માગવા આવે, ને તમારે ખરચવા-ઘસાવવાનું પાલવતું નથી, અને પેલો કરગરતો ખેંચ કરી રહ્યો છે, એ વખતે એની પ્રત્યે સહાનુભૂતિ રહે છે કે ચીડ ચડે છે ? અરે, તમારે ત્યાં નથી આવ્યો પણ તમે સાંભળ્યું કે દુઃખી માણસ તમારા કોઈ ખમતા સગાવહાલાને વળગ્યો છે, તો તે ય સાંભળીને સહાનુભૂતિ જાગે કે દ્વેષ-અણગમો ? અહીં દિલની કસોટી થાય છે કે એ દિલ સજ્જન છે કે દુર્જન ? શિષ્ટ છે કે દુષ્ટ ?

દિલ દ્વેષ-અણગમો કરીને દુષ્ટ બનતું હોય, દુર્જન બનવા જતું હોય, તો ઝટ દિલ પર અંકુશ મૂકીને આ વિચારવું કે 'આપણે સામાની સ્થિતિમાં મુકાયા હોઈએ તો આપણે શું કરીએ ? બીજાને કેવા કરગરીએ ? અને સામો એ વખતે ચીડ કરે, ધુત્કારે તો આપણા દિલના કેવા ટુકડા થાય ?'

દુઃખી માણસ-ભૂલ કરનાર માણસ પર મન બગાડતાં પહેલાં આ કરો કે એના સ્થાનમાં આપણી જાતને ગોઠવી જુઓ. પછી પ્રાયઃ મન નહિ બગડે. મન ન બગડવા દેવા આ એક ઉપાય છે. સામાના

સ્થાનમાં જાતને ગોઠવી જોવાથી એના દુઃખનું આપણને હૈયે સંવેદન થાય છે; એની ભૂલ પર એને થતી લાચારી આપણને હૈયે સ્પર્શે છે. પછી રોષ અણગમો નહિ, સહાનુભૂતિ પ્રગટે છે.

લોક શાબાશી એ નાલેશી :- ત્યારે આ જીવનમાંથી શું લઈ જવું છે ? શાબાશી કે નાલેશી ? રોષ, રોફ, તિરસ્કાર...એ બધું તો નાલેશી અપાવનારા છે. કદાચ મૂઢ માણસો એમાંય આપણી શાબાશી ગાય, તો પણ ભાવી આપણી આત્મદેશાની દીર્ઘ પરંપરા રોષ, રોફ વગેરેવાળી બને છે, અને કર્મનો જુલમ ભર્યો માર ખાનારી થાય છે, તેથી એ ખરેખર તો નાલેશી જ છે. **શાબાશી જોઈતી હોય તો દુઃખી પ્રત્યે સહાનુભૂતિ દાખવો; ભૂલ કરનાર પ્રત્યે ભાવદયા ચિંતવો. મૂકો દ્વેષની લપ.** બહુ કરી એ. એથી જ તામસી બન્યા છીએ. હવે તો સાત્ત્વિક ઉજ્જવળ પ્રકૃતિના બનવાની ખરેખરી તક મળી છે. વળી આ એક એવો સુંદર ગુણ છે કે દેવ-ગુરુ પર એથી સાચો ભક્તિરાગ જાગે છે; કેમ કે એ દુઃખી અને પાપી પ્રત્યે દયાળુ છે. દેવ-ગુરુના ભક્તિરાગથી સમ્યગ્દર્શન પ્રગટી શકે છે, વધુ નિર્મળ બની શકે છે. સમ્યગ્દર્શન માટે એકલી મનમાની તત્ત્વશ્રદ્ધાના ભરોસે ન રહેતા. દુઃખી પ્રત્યે સહાનુભૂતિ અને દોષિત પ્રત્યે ભાવદયા દાખવજો.

માનવતામાંથી પશુતામાં :-

પેલી લુવાણાની નવી પત્નીને પોતાની જેમ બીજા પીડિતની દયા આવી છે, મોટી પોક મૂકી રહે છે. નવાબ એ સાંભળી તપાસ કરાવે છે 'કોણ આ અહીં રડી રહ્યું છે ? ખબર પડી કે આને કંઈ દુઃખ છે એટલે તરત એને ઉપર બોલાવી લે છે. આ સહાનુભૂતિ. મનને એમ નથી થતું કે 'આ વળી કોણ અહીં ઊંઘમાં દખલ કરે છે ! કાઢો એને.' આજે માણસને ઊંઘમાં કૂતરા દખલ કરે છે માટે મારી નખાવવા છે. કેટલી કૂરતા ! કેવી સ્વાર્થાધતા ! કહે છે 'માકણ મારો, મચ્છર મારો, માખી મારો,' બસ, 'મારો મારો' ની વાતો. માનવતામાંથી પશુતા, તે પણ જંગલી પશુતા તરફ પ્રયાણ છે આ. ભૂલેચૂકે આવા ગોઝારા

હિંસાવાદ અને એ હિંસાવાદીની રીતરસમ પર આકર્ષાતા નહિ. આજની કેળવણી એ આ હિંસાવાદીઓની જ રીતરસમ છે. એમાં એવાં છૂપાં-પ્રગટ ઝેર પાવામાં આવે છે. હિંસાવાદી મશીનરી, હિંસાવાદી દવાઓ, હિંસાવાદી હોસ્પિટલો, વગેરે કેઈ તૂત ચાલે છે. દવા-હોસ્પિટલનો કદાચ ઉપયોગ પણ કરવો પડ્યો, તો ય એનું સમર્થન કરતા નહિ.

નવાબને રોકડો બોલ :- નવાબ બાઈને પૂછે છે 'બેન, કેમ રહે છે ?'

બાઈ કહે છે, 'તમે જાણીને શું કરવાના ? રાજ્ય તમારું ક્યાં ચાલે છે ?'

'મારું નહિ ત્યારે કોનું ચાલે છે ?' 'ફોજદારનું.'

નવાબ ચોંકી ઊઠે છે ! પૂછે છે 'ફોજદારનું ? હા, એ શી રીતે ?'

'તે એનું રાજ્ય ન હોત ને તમારું હોત, તો ગામની બેન-બેટીઓની ઈજ્જત લૂંટવાનું એનું ગજું હોત ? એ ફાવે તેમ અમને કનડી શકે ?'

'તે શું કર્યું એણે ?'

'કર્યું. આ હું નવી પરણીને આવેલી અને દુષ્ટે ઘરમાં આવી બદમાશી કરી, મારું શીલ લૂંટ્યું ! સાંભળ્યું કે મારા જેવી કેઈઓને એણે સતાવી છે.'

નવાબનો રોષ :- બસ, આ સાંભળીને નવાબ ક્યાં ઊભો રહે ? ક્રોધથી ધમધમી ઊઠ્યો ! આંખ અને મોં પર લોહી તરવરી આવ્યું. મનને થયું 'આટલી બધી એની જુલ્મગીરી ? રાજ્ય મારું કે એનું ? હું ગામનો રાજા ! આજ સુધી શું રક્ષણ કર્યું પ્રજાનું ?'

બાઈને આશ્વાસન આપતાં કહે છે, 'બેન ભૂલ્યો હું, આજસુધી મને આની કશી ખબર ન પડી. પણ હવે ચિંતા ન કરીશ બેન ! હવે એના જુલ્મનો અંત આવ્યો સમજી લે. તે બહું સારું કર્યું કે અહીં આવીને મને જગાડ્યો, કર્તવ્ય સુઝાડ્યું. હવે તું જા. હું એની ખબર લઉં છું. એમ કહી સિપાઈઓને બરાબર તાકીદ આપીને એને ક્ષેમકુશળ ઘરે પહોંચાડવા મોકલ્યા.

તરત દીવાનને બોલાવી નવાબ કહે છે 'જાઓ ફોજદારને પકડી લાવો. અબી ને અબી પકડી લાવજો હોં.'

આવા હાકેમ જેવા ફોજદારને પકડવો એટલે ? દીવાન તો સિપાઈઓનું મોટું ટોળું લઈને જાય છે. ફોજદારને આ ધાંધલની ખબર પડી ગઈ છે એટલે બંદૂક-રિવોલ્વર સાથે તૈયાર થઈને બેઠો છે. જાણે છે નવાબના મિજાજને, એટલે લડવું પડે તો લડી લેવું, પણ પકડાવું નથી. અત્યાર સુધી વિષયચિંતામાં તણાયો હતો, હવે કષાયમાં તણાયો. 'લડવું, કંઈકને ખતમ કરવાં. પણ પકડાવું નહિ' એટલા દ્વેષમાં સળગી રહ્યો છે. વિષયચિંતા પાછળ બીજું શું પરિણામ આવે ? વિષયચિંતાને મગજમાં ધાલવી એટલે કષાયોને કંકોત્રી મોકલવા જેવું છે.

દીવાન આવીને હાંક મારે છે, 'ચાલો, નવાબ સાહેબ બોલાવે છે.'

ફોજદાર કહે છે, 'હમણાં અવાય એમ નથી.'

'ના, હમણાં જ બોલાવ્યા છે.'

'નથી આવવું.'

'તો પકડીને લઈ જવા પડશે.'

પેલો રિવોલ્વર તાકી કહે છે, 'ચાલ્યા જાઓ, નહિતર ખતમ કરી નાખીશ.'

દીવાન કહે છે, 'અરે ભાઈ શા સારું આમ કરો છો ? કેટલા ને તમે ખતમ કરી શકશો ? આટલા બધાની વચમાં પકડાયા વિના રહેવાના છો ? ત્યારે એ તો જુઓ કે આ પણ તારા ભાઈઓ છે. એમને ખતમ કરવા છે તમારે ? અંતે પકડાવાના તો છો જ, માટે સીધેસીધા ચાલો.'

ફોજદાર સમજી ગયો. ચાલ્યો સાથે. એને નવાબની આગળ લઈ ગયા.

નવાબ પૂછે છે 'કેમ વાત સાચી છે કે તમે નગરમાં અનેક સ્ત્રીઓ પર બળાત્કાર કર્યા છે ?'

ફોજદારને સખ્ત સજા :- ફોજદાર શું બોલે ? મોટું કાળું પડી ગયું. નવાબ તરત સમજી ગયો, દીવાનને કહે છે, 'લઈ જાઓ આ કૂતરાને નાખો જેલમાં ! મીઠાની રાબ પાજો ને કપડાં ઉતારી એના પર જોરદાર ગેરબનના કોરડા ફટકારજો.'

બસ, આ તો નવાબનો હુકમ ! લઈ ગયા એને, જેલમાં પૂર્યો, દીવાને જેલરને નવાબનો હુકમ સંભળાવી બરાબર અમલ કરવા સૂચવ્યું. અમલ શરૂ થયો. ફોજદારને માત્ર એક લુંગી લંગોટીભર રાખી મીઠાની રાબ પાવામાં આવે છે અને ખુલ્લા બદન પર ભારે કોરડા ઝીંકવામાં આવે છે ! ખારી અગર રાબ શે' પીધી જાય ? પરંતુ બીજું કંઈ હવે ઊપજે એમ નથી. હવે ફોજદારગીરી નથી, ને આ ન પીએ તો જમના દૂત જેવા સિપાઈઓ એને પકડીને બળાત્કારે પાય છે. એ ખારાશની શરીર પર ઝણઝણાટી ઊઠે છે ! એના પર સનનન સનનન સાટકા પડે છે ! શી રીતે સહન થાય ? મોટેથી 'ઓ મા ! બાપ રે ! ઓય ઓય !' ની મોટી ચીસ પડે છે ! 'એ...હાય હાય ! નહીં સહન હોતા હું !' એમ બરાડી ઊઠે છે. પરંતુ અહીં કોણ દયા ખાય એમ છે ? નવાબનો હુકમ ! એના પાલનમાં જો કસર દેખાણી તો નવાબ જેલરના જ બાર વગાડી નાખે !

નવાબ જાતે જેલમાં :- એક દિવસ બે દિવસ, ચાર દિવસ, ચાલ્યું. નવાબ એક વાર તપાસ કરવા આવે છે. જુએ છે તો જેલના સળિયા પાછળ દુર્બળકાય, કરુણ દશામાં ફોજદાર ટૂંટિયું વાળી પડ્યો છે.

નવાબ જેલરને પૂછે છે, 'ક્યા ગેરબન નહીં લગાયે જાતે હું ?

'નામદાર ! લગાતે હું ન ?'

'ક્યા લગાતે હું ? લગાતે હોતે તબ ઐસા તગડા ઔર શાંત યહ બૈઠ સકતા ? ક્યા હમારા હુકમ નહીં પહિચાન સકે ? હુકમકા અપમાન ?'

જેલરને ફટકા :-

‘લાઈચે ગેરબન, દિખાઉં કેસે લગાયા જાતા હૈ’ એમ કહેતાંક નવાબે જેલરને જ બે ચાર લગાવી દીધા ! કહે છે, ‘પતા નહીં ચલતા કિ ઈસ દુષ્ટને કિતના જુલ્મ ક્રિયા હૈ ?’

ગેરબન લઈને નવાબ અંદર જાય છે. પેલો મરવા પડેલા મુડદાલ કૂતરાની જેમ પડ્યો હતો તે તો આ જોઈને ચોંકી જ ઊઠ્યો, ‘હાય ! આ વળી કેવાક ગેરબન ઠોકશે !’ તે ઊઠીને સીધો નવાબના ચરણે પડી કાલાવાલા કરવા આવ્યો પરંતુ ત્યાં તો નવાબે એને પગના લોખંડી બૂટથી એવી તો લાત લગાવી કે પેલો જાય ગુલાંટ ખાતો ખાતો દૂર ! નવાબે કડક શબ્દમાં હુકમ કર્યો એને ‘ખડા હો જા બીચમેં ! હાથોંકી અદબ લગા દે !’

કેદીનું અહીં ક્યાં બીજું ચાલે એમ હતું ? પગની લાતે શરીરે ચમચમ થાય છે, પણ ચોળવા અવસર નથી. ખુલ્લો ઊભો રહ્યો અને એના પર નવાબે ગેરબનના ભયંકર ફટકા કૂદીકૂદીને ઝીંકવા માંડ્યા. એક, બે, ત્રણ... સનનન સનનન પડી રહ્યા છે ! પેલો ચીસોચીસ પાડે છે, ‘અરે સાબ ! માફ કીજીયે, સહન નહીં હોતા હૈ.’

નવાબ કહે છે, ‘અબી માફી ચાહતા હૈ ? પહેલે લોગો કો રંજાડતે સમય માફ યાદ નહીં આયા ? કોઈ દયા નહીં આઈ ? મેં તેરે સિર પર બૈઠા થા ઈતના ભી લક્ષમેં નહીં રહા ? લે’ એમ કહેતાંક ખૂબ ગુસ્સે થઈ કૂદી કૂદીને એને પોતાના લોખંડી હાથે પૂરા જોરથી સાટકા લગાવે છે.

પછી જેલરને ભલામણ કરતો જાય છે કે ‘ખબરદાર કુછ કસર રખી તો ? અબ એસે ફટકારના.’

ચાલ્યું, હવે તો ઔર જોસમાં કામ ચાલ્યું. પેલાને તો લાયો ઊઠે છે ! જીવ જતો નથી. ને આ સહન થતું નથી. એમાં પાછી પરોઢિયે ચાર વાગે ઠંડીમાં ખુલ્લા બદન પર જે સટાક-સટાક પડે છે, એની તો અપરંપાર વેદના ઊઠે છે. એ વખતે નજર સામે પૂર્વના રાત્રિના ખેલ

ખડા થતાં આ કારમી સજાના દરદ આગળ એ રંગ કાંઈ વિસાતમાં નથી લાગતા, તુચ્છ લાગે છે. મનને થાય છે કે ‘હાય હાય ! આ મેં શું કર્યું ? ક્યાં હું દુરાચારમાં ચઢ્યો ? ક્યાં બિચારી નિર્દોષ સ્ત્રીઓને મેં પજવી ? શું રાખ સુખ મળ્યું ? આ દુઃખ સહ્યું જાતું નથી. મીઠાની રાબ પી પીને તરવરી ઊઠેલી ચામડી પર આ ચામડાના ગેરબનના ફટકા, એના સોળ ઊઠે છે ! એના પર પાછા નવા સાટકા ઝીંકાય છે !’

ફોજદારને કલ્યાંતનો પાર નથી. ભયંકર માર, શરીરે ઊઠેલા સોળ પર ફેર ફટકા, એટલે ? અંગે આગ ઊઠે છે. એમ કરતાં સાવ હાડપિંજર જેવો થઈ જાય છે એટલે નવાબ દીવાનને બોલાવી કહે છે, ‘એને ઈસ્પિતાલમાં મોકલાવી સાજો કરો. ત્યાં ય કબજામાં રાખજો ભાગી ન જાય. પછી ઠીક થાય એટલે પાછો જેલમાં લઈ જઈ એ જ સજા ફટકાર્યે રાખજો.’

ફરી સાજો કરાઈ સજા :- બસ, હુકમ પ્રમાણે અમલ ! ફોજદારને દવાદારથી સાજો કરવામાં આવ્યો અને પાછો જેલ ભેગો કરાયો. એ જ પૂર્વના પ્રમાણે મીઠાની રાબ અને ગેરબનના જોરદાર ફટકા શરૂ થઈ ગયા. કેમ સહ્યું જાય એ ? કહે છે ને કે સહવાની ય હદ હોય છે. પરંતુ અહીં તો સહન ન કરે તો જાય ક્યાં ? નવાબની ભારે કડકાઈ છે એટલે કચકચાઈને સાટકા લગાવવામાં આવે છે ! એક ચાબકો જોરથી લાગતાં સોળ ઊઠી આવે, ત્યારે ઉપરાપર પડે ત્યાં શું પૂછવાનું ? ચામડીની કઈ દશા ? પાછા એના પર બીજા પ્રહાર ચાલુ જ છે. વેદના એટલી બધી અસહ્ય છે કે એને ‘મરી જાઉં’ એમ થાય છે, પણ મરે શી રીતે ? કોઈ ઝેર આપનાર નથી, કૂવો-હવાડો પૂરાય એવા, કે છરો ખાઈ મરે એવા સંયોગ નથી, માર સહાતો છે નહિ, ‘બાપ રે બાપ,’ ને ‘મરી ગયો રે’ની કારમી કરુણ ચીસો પાડે છે. છતાં એને નહિ ગણકારીને અહીં સાટકા લગાવવાનું છે !